

चपराक

मूल्य
₹ ३

संपादक : घनश्याम पाटील

वर्ष : ५

अंक : ४८

पाने : ८

www.chaparak.com

KaManT
masale

किंग ऑफ टेस्ट
व्हेज-नॉनव्हेजचे स्वादिष्ट मसाले

संपर्क : डी. एम. कामंत फूड प्रॉडक्ट्स प्रा. लि.
तिरुमता इंडस्ट्रियल इस्टेट, प्लॉट नं. ४,
टाटा जॉन्सन कंपनीसमोर, हिंजवडी, पुणे ४११ ०५७
दूरध्वनी ०२०-६५२९२४००

Email : dkamant@rediffmail.com Web : www.kamant-masale.com

■ सोमवार, दि. ०४ ते १० जानेवारी २०१६

■ RNI No. MAHMAR/2011/35979

■ पोस्टल नोंदणी क्र. : PCW/159/2014-2016

Licensed to post without prepayment of postage no. WPP - 14

Posted at Pune PSO on every wednesday, date of publication 06/01/2016

पिंपरी येथे होणाऱ्या ८९व्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदाच्या निवडणुकीचा निकाल हाती आला आणि प्रामुख्याने एकच प्रश्न चर्चेत आला, "कोण हे श्रीपाल सबनीस?"

सबनीस 'चपराक'चे सल्लागार होते. काही दिवसांपूर्वीच आम्ही त्यांची या पदावरून सुटका केली होती. आजपर्यंत वाटायचे की, सबनीसांना आपण जितके ओळखतो तितके कोणीच ओळखत नाही. मात्र ते अध्यक्ष होताच दुसऱ्या क्षणी वातावरण असे होते की, सर्वजण विचारत होते, "कोण हे सबनीस?" आणि सबनीसांना ओळखणाऱ्यांना खुद्द सबनीसच विचारत होते की, "आपण कोण?"

सबनीसांनी त्यांच्या जवळच्या लोकांना 'आपण कोण?' असा सवाल करेपर्यंत आम्हाला मात्र त्यांची खरी ओळख पटली होती.

कशी आहे ही ओळख? चेहरे आणि मुखवटे माणसांची इतकी दिशाभूल करतात की, त्यात आपण पुरते गुरफटून जातो! दार्भिक आणि खोट्याची चीड यावी इतका प्रामाणिकपणा आपल्याकडे शिल्लक असल्याने आपण अस्वस्थ होतो. त्यामुळे 'सबनीस कोण?' हे आता आमच्या वाचकांना सांगणे हे आम्हाला आमचे सांस्कृतिक कर्तव्य वाटते.

संमेलनाध्यक्षपदी निवड झाल्यानंतर मातृसंस्था असलेल्या साहित्य परिषदेने रिवाजाप्रमाणे त्यांचा सत्कार सोहळा घेतला. या सोहळ्यात त्यांनी घुमानच्या संमेलनाचे अध्यक्ष डॉ. सदानंद मोरे यांच्यासमोर उपरोधिकपणे सांगितले की, 'मी अपमान सहन करणार नाही...'

निवडून आलेल्या उमेदवाराला 'आपण अपमान सहन करणार नाही' असे जाहीरपणे का सांगावे लागले?

तर घुमानच्या संमेलनात राजकारण्यांची आणि साहित्य महामंडळाच्या अध्यक्षांची इतकी लुडबुड वाढली की, सदानंद मोरे यांच्यासारख्या प्रज्ञावंताला अध्यक्षीय खुर्ची सोडून मागे यावे लागले.

हे पूर्ण सत्य होते का? असेल तर सबनीसांनी हे महामंडळाला सांगितले, डॉ. मोरे यांना सांगितले, पत्रकारांना सांगितले की त्यांच्या सत्कार सोहळ्यासाठी उपस्थित असलेल्यांना सांगितले? ही खदखद यावेळी का बाहेर पडली?

त्याची अनेक कारणे आहेत. त्यातील एक प्रसंग आमच्या वाचकांना सांगणे क्रमप्राप्त आहे.

मागच्या, म्हणजे घुमानच्या ८८ व्या साहित्य संमेलनासाठी सबनीसांनी जोरदार तयारी केली होती. त्याआधी सासवडला झालेल्या संमेलनावेळीही त्यांनी चाचपणी केली होती. मात्र फ. मुं. शिंदे, संजय सोनवणी, प्रभा गणोरकर अशा दांडग्या साहित्यिकांशी स्पर्धा करणे शक्य नसल्याने त्यांनी फार हालचाली केल्या नाहीत. फ. मुं. वरील आमची नाराजी त्यांना माहीत असल्याने त्यांनी संजय सोनवणी यांना 'चपराक'च्या कार्यालयात आणले आणि 'चपराक'ची सर्व ताकत आपण त्यांच्या पाठिशी उभी करू' असा आग्रह धरला. सोनवणी यांच्या पाठिशी आम्ही आमची तोकडी शक्ती उभी केली पण मध्येच सबनीसांनी पूर्ण लक्ष काढून घेऊन आम्हाला आमच्या कामात लक्ष द्या, असे सांगितले. राजकीय हस्तक्षेपामुळे अपेक्षेप्रमाणे त्यावेळी फ. मुं. शिंदे निवडून आले.

घुमानच्या संमेलनाच्या वेळी मात्र सबनीसांनी जोरदार तयारी केली. आमचे दौरेही सुरू झाले. त्यांची परिचय पत्रके वाटली गेली. प्रशासकीय सेवेतील अधिकारी व्यक्तिमत्व असलेले भारत सासणे, संत साहित्याचे अभ्यासक डॉ. अशोक कामत आणि श्रीपाल सबनीस यांनी अर्ज दाखल केले होते. घुमान हे संत नामदेवांचे कर्मक्षेत्र असल्याने संत साहित्याचा अभ्यासक संमेलनासाठी योग्य असल्याचे त्यावेळी बोलले जात होते. ही चर्चा सुरू होताच सबनीसांनी घाईगडबडीत 'संत नामदेवांची इहवादी भूमिका' हे पुस्तक लिहिले. ते 'चपराक'ने प्रकाशित करावे अशी गळ घातली. एकंदरीत तो फक्त

'तयारी'चा भाग होता आणि हा 'इहवाद' आम्हाला पटणारा, पचणारा नव्हता; त्यामुळे आम्ही त्यांना नम्रपणे नकार दिला. 'तुम्ही खर्चात पडू नकात; जो काही खर्च असेल तो सांगा; मी द्यायला तयार आहे' असेही त्यांनी सांगितले. मात्र आम्ही तो विषय मोठ्या शिताफीने टाळला. पुढे त्यांनी ते पुस्तक आणखी एका प्रकाशकांकडून प्रकाशित करून घेतले. 'या पुस्तकात मी इतकी कठोर चिकित्सा केलीय की घनश्याम पाटील

कुठ्याला खीर पचली नाही!

यांच्यासारखा परखड बाण्याचा प्रकाशकही हे पुस्तक प्रकाशित करण्याचे धाडस करू शकला नाही', असेही त्यांनी त्या प्रकाशकाला सांगितले. तो प्रकाशकही आमचा मित्रच असल्याने त्याने ही गोष्ट आमच्या कानावर घातली आणि 'व्यवहार' म्हणून ते पुस्तक प्रकाशित केले.

सासणे, कामत यांच्यावर काय काय आरोप करायचे, प्रचाराची भूमिका कशी ठेवायची याचे त्यांचे जोरात नियोजन चालू होते आणि अचानकच संत साहित्यातील व्यासंगी आणि लोकप्रिय व्यक्तिमत्व असलेल्या डॉ. सदानंद मोरे यांनी अर्ज दाखल केला. मग मात्र सबनीसांना घाम फुटला. त्यांनी आम्हाला सांगितले, "नामदेवांच्या कर्मभूमीत संमेलन होत असल्याने 'संत साहित्याचा अभ्यासकच अध्यक्ष असावा हा हट्ट चुकीचा आहे. अध्यक्षचा दलित, वंचित, उपेक्षित, आदिवासी, ग्रामीण, विद्रोही साहित्याचाही अभ्यास असावा. या सर्व कसोट्यांवर केवळ मी एकटाच खरा उतरतो' अशा बातम्या तुम्ही छापून आणा!" हे आमच्या नैतिकतेत बसत नसल्याने आम्ही इथेही चालढकल केली आणि 'माध्यमे अशा बातम्या छापत नाहीत' असे सांगितले.

मग त्यांनी पुढची कल्पना सांगितली, "प्रकाशक म्हणून तुम्ही मोरेंना फोन करा आणि त्यांना सांगा की, सबनीसांची तयारी जोरदार आहे. तुम्ही तुकाराम महाराजांचे वंशज आहात. तुमचे मोठे नाव आहे. तुम्ही पडलात तर सगळी पुण्याई धुळीला मिळेल. त्यामुळे यावेळी तुम्ही लडू नकात, पुढच्यावेळी आम्ही तुम्हाला मदत करू..."

आम्ही असा फोन करण्याचा खूळचटपणा करणे कदापि शक्य नव्हते. ते वारंवार त्यांना सांगूनही त्यांचा आग्रह सोडत नसल्याने शेवटी आम्ही एक पुडी सोडून दिली की, 'मोरे सर शरद पवारांच्या अतिशय जवळचे आहेत. साहेबांनी त्यांना शब्द दिल्याने सगळी यंत्रणा कामाला लागलीय. त्यांना थांबवणे कुणालाही शक्य नाही...'

मग मात्र ते शांत झाले. त्यांनी सांगितले की "आपण पडण्यापेक्षा माघार घ्यायची आणि भारत सासणे यांना पाठिंबा

द्यायचा. पुढच्यावेळी ते आपल्याला मदत करतील."

तोपर्यंत आमच्या बऱ्याचशा मतदार साहित्यिकांच्या गाठीभेटी झाल्या होत्या. 'चपराक'मधून काही लेख, बातम्या छापून आल्या होत्या. 'चपराक'च्या माध्यमातून दरमहा एक-दोन असे सलग कार्यक्रम झाले होते. 'तुम्हाला कार्यक्रमाला दुसरा अध्यक्ष मिळत नाही का?' असेही काही पत्रकार मित्रांनी आवर्जून विचारले पण सबनीसांना निवडून आणेपर्यंत कोणत्याही गोष्टीचा विचार करायचा नाही असे आम्ही ठरवले होते. त्यामुळे सासणे आणि कामत यांच्याविरुद्ध त्यांच्या विजयाची शक्यता निर्माण झाली होती. मात्र ऐनवेळी मोरे सरांनी अर्ज भरल्याने त्यांचे धाबे दणाणले. सबनीसांनी माघार घेतली तर आपले सर्व श्रम वाया जाणार आणि नामुष्कीही ओढवणार हे दिसत होते.

आम्ही सबनीसांच्या पुढच्या सूचनेची वाट पाहत होतो आणि ऐनवेळी बातमी आली की, त्यांनी माघार घेऊन डॉ. सदानंद मोरे यांना पाठिंबा दिलाय. त्यापूर्वी त्यांच्यासाठी झटणाऱ्या आम्हा कुणालाही साधी कल्पना देण्याचेही सौजन्य त्यांना दाखवावे वाटले नाही.

या प्रकाराने दुखावले गेल्याने आम्ही त्यांच्याकडे गेलो तर आधी त्यांनी हात जोडून माफी मागितली. त्यांनी सांगितले, "तुम्ही माझ्या मुलासारखे आहात त्यामुळे पाया पडत नाही; पण माझ्या मर्यादा समजून घ्या..." त्यांची ती केविलवाणी अवस्था पाहून आम्ही राग सोडला. मग त्यांनी सांगितले, "आळंदी येथे झालेल्या साहित्य संमेलनात याच मोरेंनी मला मारायला गुंड सोडले होते. वारकऱ्यांच्या नावावर हा राजकारण करतो. मी आता उभा राहिलो

तर हा माझा आनंद यादव करेल. माझ्या साहित्यातल्या 'तशा' जागा तुम्हाला माहीतच आहेत. त्यामुळे आपला नाईलाज आहे."

मग त्यांनी सांगितले, "मोरेंना पाठिंबा देण्यासाठी मी स्वतः फोन करून त्यांना बोलवून घेतले. ते सकाळी दहा वाजता माझ्या घरी आले. सोप्यावर बसतात न बसतात तोच त्यांनी पहिले वाक्य उच्चारले, "सबनीस, तुम्ही माघार घ्यायचा योग्य निर्णय घेतलात. यावेळी अशोक कामतांनी अर्ज भरलाय. ते संत साहित्यातले व्यासंगी आणि जाणकार आहेत. मात्र त्यांची निवडून यायची क्षमता नाही. मग कोणीतरी 'सोम्यागोम्या' निवडून येण्यापेक्षा आपणच का नको? असा सवाल माझे कार्यकर्ते करत आहेत, त्यामुळे नाईलाजाने मी अर्ज भरलाय." 'सोम्यागोम्या' म्हणजे मीच हे मला कळत असूनही मी त्यांचे शाल घालून स्वागत केले कारण पुढच्या वेळी नाईलाजाने का होईना ते आपल्या पाठिशी राहतील. माझा इतका राग, अपमान मी पचवू शकतो तर तुम्ही माझ्यासाठी एवढेही करणार नाही का?"

त्यांचे हे बोलणे ऐकून आम्ही सुन्नच झालो. म्हणूनच यंदा निवडून आल्यानंतर सर्वप्रथम त्यांनी 'मी अपमान सहन करणार नाही' असे सांगितल्याने त्याचे आम्हाला फार आश्चर्य वाटले नाही.

पुण्यातून आम्ही 'साहित्य चपराक' हे एक दर्जेदार मासिक, प्रभावी वृत्तसाप्ताहिक आणि वैविध्यपूर्ण विषयांवरील पुस्तके प्रकाशित करणारी ग्रंथ प्रकाशन संस्था चालवतो, हे आपणास माहीत आहेच. दरम्यानच्या काळात माझ्या अग्रलेखांचे पुस्तक व्हावे असा आग्रह माझ्या सहकाऱ्यांनी धरला होता. मात्र 'आधी इतरांची पुस्तके प्रकाशित करू. थोडेफार नाव झाल्यावर माझ्या पुस्तकाचे बंधू' असे म्हणत मी विषय टाळायचो. २०१२ च्या 'चपराक दिवाळी विशेषांक' प्रकाशन सोहळ्यास ह. मो. मराठे आणि श्रीपाल सबनीस उपस्थित होते. त्या अंकातील माझा लेख वाचल्यानंतर त्यांनी माझ्याकडे माझे पुस्तक प्रकाशित व्हावे म्हणून आग्रह धरला. सहकाऱ्यांचा आग्रह मी डावलला होता मात्र मराठीतला एक समीक्षक आणि **पान २ वर...**

संपादकीय
घनश्याम पाटील - ७०५७२९२०९२

पान १ वरून...

निवृत्त प्राचार्य आपल्या पुस्तकासाठी आग्रही आहे म्हणून मी ते मनावर घेतले. पुस्तकाची तयारी केली. 'दखलपात्र' हे नाव निश्चित केले. त्यासाठी निवडलेले लेख त्यांना वाचायला दिले. ते त्यांनी वाचले.

त्यांनी सांगितले, 'घनश्याम, तुम्ही माझ्या मुलासारखे आहात. मी आजवर तुम्हाला काहीच मागितले नाही. ग. प्र. प्रधान यांच्यासारख्या विचारवंताने माझ्यासारख्या त्यावेळच्या सामान्य माणसाला आग्रह करून त्यांच्या पुस्तकाची प्रस्तावना लिहून घेतली. मी अनेक प्रस्तावना लिहिल्या मात्र असे पुस्तक वाचले नाही. या पुस्तकाला मीच प्रस्तावना लिहिणार. माझी ही आग्रही विनंती तुम्ही मान्य केलीच पाहिजे..'

त्यानंतर त्यांनी भली मोठी प्रस्तावना लिहून माझ्या लेखनाचा जोरदार गौरव केला. महाराष्ट्रातल्या अनेक धुरीणांशी माझी तुलना केली. अशी तुलना मला आवडत नसल्याने मी त्यांच्या

■ राष्ट्रवादी मासिकाचे संपादक सुधीर भोंगळे यांना सौ.ललिता श्रीपाल सबनीस यांनी राखी बांधली आणि भोंगळे यांनी सबनीसांच्या प्रचारात आघाडी घेतली.

कौतुकाकडे कानाडोळा केला. मात्र व्यासपीठावरून ते अंतःकरणापासून बोलायचे. त्यांची तळमळ आणि माझ्याविषयी ओतप्रोत प्रेमने ओथंबलेला आवाज ऐकून मी प्रभावित व्हायचो. 'प्रस्तावना या प्रकाराच्या मी विरुद्ध असनाही डॉ. श्रीपाल सबनीस यांनी आग्रहाने या पुस्तकाला प्रस्तावना लिहून माझा गौरव केला' अशा स्पष्ट शब्दात मनोगतात उल्लेख करत मी हा प्रकार सूचकपणे मांडला. मात्र या पुस्तकाच्या प्रकाशनानंतर आम्ही त्यांच्या प्रेमात पडलो. शब्दशः न्हाऊन निघालो. 'चपराक'च्या प्रत्येक सदस्याचे तोंडभरून कौतुक आणि प्रत्येकावर जीव ओवाळून टाकणे यामुळे आम्हाला ते आमच्या परिवाराचाच भाग वाटू लागले. 'चपराकचे सल्लागार' अशी आम्ही प्रत्येक ठिकाणी त्यांची ओळख करून देऊ लागलो. व्यासपीठावरून त्यांचे दिवे ओवाळू लागलो. एका निखळ नात्याची अनुभूती असल्याने आम्ही त्यांना डोक्यावर घेऊन नाचू लागलो. त्यांची ही सारी 'नौटंकी' होती हे कळायला मात्र फारच वेळ गेला. एखाद्याची आर्थिक फसवणूक झाली तर ती भरून काढता येते मात्र एखाद्याच्या श्रद्धेला, विश्वासाला तडा गेला तर काय यातना होतात हे आम्ही या निमित्ताने अनुभवले.

मागच्या अपमानाची सल्लोच असतानाच त्यांनी यावर्षीच्या संमेलनाची जोरदार तयारी केली. या तयारीचा पहिला टप्पा कोणता होता? तर तो होता बृहन्महाराष्ट्र!

महाराष्ट्राबाहेरील जे मतदार आहेत त्या सर्वांशी संपर्क साधून त्यांनी त्यांच्या पुस्तकांची परीक्षणे लिहिण्याचा धडाका लावला. अनुराधा जामदार, डॉ. विद्या देवधर, भालचंद्र शिंदे, विश्वनाथ शिरडोणकर अशा साहित्यिकांच्या जवळ जाण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला. महाराष्ट्राबाहेरील मतदारांशी सतत फोनवर संपर्क ठेवल्याने त्यांना त्या मतांची खात्री होती. त्या सगळ्यांविषयी जेवढे भरभरून लिहिता येईल तितके त्यांनी लिहिले. परीक्षांबरोबरच प्रस्तावनांचा सपाटा तर सुरुच होता. भोपाळ, इंदौर, बडोदा, हैद्राबाद, गुलबर्गा येथे त्यांनी दौरे काढले.

घुमानच्या संमेलनानंतर आम्ही यावर्षीच्या निवडणुकीची तयारी सुरु केली. सर्वप्रथम त्यांना 'फेसबुक'चे अकाउंट आम्ही सुरु करून दिले होते. अर्थात ते आम्हीच हाताळायचो. जास्तीत जास्त लोकांशी संपर्क साधायचो. दरम्यान पुण्यातील 'दिलीपराज प्रकाशन'ने त्यांचे 'ब्राह्मणी सत्यशोधकाचे अब्राहमणी सौंदर्यशास्त्र' हे पुस्तक प्रकाशित केले. (किंवा सबनीसांनी ते 'छापून' घेतले.) त्यात त्यांनी 'साहित्य संस्कृतीच्या विश्वात योगदान पेरणारा तरुण स्नेही' म्हणून माझ्या नावाची दखल घेत ते पुस्तक अर्पण केले. एकतर माझ्या स्वतःच्या पुस्तकासह आम्ही प्रकाशित केलेल्या अनेक पुस्तकांना त्यांच्या प्रस्तावना होत्या आणि आता त्यांनी त्यांचे एक पुस्तक आपल्याला 'अर्पण' केले म्हणून त्यांच्याविषयी आणखी जिव्हाळा वाढला होता.

हे सारे सुरु असतानाच काही विचित्र अनुभव आले, मात्र त्यांच्यावरील आंधळ्या प्रेमाखातर आम्ही तिकडे दुर्लक्ष केले. 'चपराक'ने प्रकाशित केलेल्या 'तपोभूमी नाशिक' या पुस्तकाचे प्रकाशन नाशिक येथे करायचे ठरले. लेखकाने त्या कार्यक्रमाचे नियोजन केले होते. मात्र 'सबनीसांच्या हस्तेच त्याचे प्रकाशन

व्हावे' असा आग्रह आम्ही धरला. सबनीसांनी नेहमीप्रमाणे त्याला आनंदाने होकार दिला. कार्यक्रमाची तयारी पूर्ण झाली आणि त्यांनी थेट लेखकाला फोन केला. 'साहित्य क्षेत्रात आज माझे इतके नाव आहे आणि तुम्ही कार्यक्रमाचा मला अध्यक्ष करण्याऐवजी प्रमुख पाहुणे केलेय हे बरोबर नाही,' असे म्हणत धारेवर धरले. लेखकाने भांबावून आम्हाला फोन केला आणि विचारले की, "यशवंतराव चव्हाण विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. माणिकराव साळुंखे यांना अध्यक्ष म्हणून सांगितले आहे. मात्र सबनीस नाराज आहेत तर कार्यक्रमात बदल करू का?"

त्यांची अगतिकता पाहून आम्ही त्यांना सांगितले, "सबनीसांशी आम्ही बोलतो, कार्यक्रम पूर्वनियोजित आहे त्याप्रमाणेच होऊ द्या. या कार्यक्रमाला ते आले नाहीत तर फरक पडणार नाही."

नंतर सबनीसांनी सांगितले की, "नाशिकला मला उत्तम कांबळे यांनाही भेटायला यायचेच आहे. आम्ही सपत्नीक कार्यक्रमाला येऊ. झाला प्रसंग विसरून जा आणि नाशिकला जाण्यासाठी गाडीची व्यवस्था करा." आम्ही नाशिकला गेलो. उत्तम कांबळे यांच्याकडे जाऊन त्यांनी मनसोक्त गप्पा मारल्या. नाशिकचा कार्यक्रम उरकून आम्ही परत आलो, मात्र त्यावेळी त्यांनी तिथेही त्यांच्या भाषणातून लेखकाच्या कुटुंबियांची नाराजी ओढवून घेतलीच. उत्तम कांबळे यांच्याविषयी मात्र ते भरभरून बोलायचे. 'उत्तम माझा सर्वात जवळचा स्नेही आहे' हे सांगताना त्यांचा उर अभिमानाने भरून यायचा.

पुण्यात आल्यानंतर 'चपराक'च्या तिसऱ्या साहित्य महोत्सवाची तयारी सुरु केली. डॉ. सदानंद मोरे आणि डॉ. नागनाथ कोतापळे यांच्या उपस्थितीत आम्ही एकाचवेळी पंधरा पुस्तकांच्या प्रकाशनाच्या सोहळ्याचे आयोजन केले. त्यातील काही पुस्तकांच्या प्रस्तावना अर्थातच सबनीसांनी लिहिल्या होत्या. या कार्यक्रमाचे निमंत्रण दिल्यानंतर त्यांनी सांगितले की, "एवढ्या मोठ्या कार्यक्रमात मी रसिक म्हणून टाळ्या वाजवायला येऊ का? माझ्या प्रतिष्ठेचा तरी विचार करा."

त्यांच्या या विक्षिप्त विधानाने आम्ही दचकलोच आणि घुमानच्या संमेलनाची आठवण झाली. घुमानच्या संमेलनाला 'चपराक'चे चौदा सदस्य गेलो होतो. त्यावेळीही आम्ही त्यांना सांगितले होते की, "तुमचे आणि ताईचे आरक्षण आम्ही करतोय. आपण संमेलनाला आमच्यासोबत आलात तर आनंद वाटेल." त्यावेळी त्यांनी सांगितले होते की, "संमेलनात माझा कोणत्याही कार्यक्रमात सहभाग नाही तर मी कशाला येऊ?" त्यांच्या या वाक्याचे फारसे काही वाटले नव्हते मात्र आज आम्ही दुखावलो गेलो होतो. इतर कोणतेही कारण सांगून 'येणार नाही' असे सांगितले असते तरी आम्हाला फार काही वाटले नसते.

'चपराक साहित्य महोत्सव' पार पडला आणि त्यांनी पुन्हा निवडणुकीचे तुणतुणे लावले. आम्हीही झाले गेले सारे विसरून पुन्हा नव्या जोमाने कामाला लागलो. सबनीस मला मुलगाच मानत असल्याने त्यांना निवडून आणणे हे एकमेव ध्येय होते. त्यातूनच प्रथम साहित्य परिषदेचे अध्यक्ष डॉ. प्र. चिं. शेजवलकर यांची त्यांना मी प्रथम ओळख करून दिली. डॉ. सदाशिव शिवदे, सुधीर गाडगीळ, बंडा जोशी यांच्यापासून ते शिवाजी चाळक, गुहागरचे कवी मित्र ईश्वरचंद्र हलगरे, लातूरचे पत्रकार प्रदीप नणंदकर, मुंबईच्या सुवर्णाताई जाधव यांच्यापर्यंत सर्वांना फोन केले. पुण्यात सबनीसांना गाडीवर घेऊन भेटगाठीसाठी फिरायचो. (त्यातही त्यांच्या पत्नी सौभाग्यवती ललिताताई त्यांना कधी एकटे सोडत नाहीत आणि सबनीसांना मी दुचाकीवरून कुठे नेले तर ते 'साडी नेसलेल्या' बायकांप्रमाणे एका बाजूने बसतात; हे फार अवघड असते.) दरम्यान आमची सर्व कामे बाजूला सारून 'मिशन सबनीस' जोरात होते. 'चपराक'चा प्रत्येक सदस्य त्यांच्यासाठी जिव्हाळ्याने पळत होता.

हे करताना एखाद्या पत्रकार मित्राला त्यांच्या घरी नेले की ते त्याचा इतका पाहुणचार करायचे की आम्हालाच अवघडल्यासारखे व्हायचे. बायकोला त्याचे औक्षण करायला सांगणे, नाश्ता देणे, त्याचा शाल श्रीफळ देऊन घरी सत्कार करणे अशा सरंजामामुळे तो भारावून जायचा आणि आम्हाला उगीच राजकीय निवडणूक असल्यासारखे वाटायचे. नंतर मात्र बातम्यांसाठी ते त्यांच्यामागे इतका लकडा लावायचे की विचारता सोय नाही. अशावेळेचे अवघडलेपण फार विचित्र असते.

एक प्रसंग आवर्जून सांगावा वाटतो. प्रसन्ना जोशी यांनी 'एबीपी माझा' ही वाहिनी सोडली आणि ते 'जय महाराष्ट्र'मध्ये रुजू होणार होते. मधल्या काळात त्यांनी काही मित्रांच्या भेटी घेतल्या. संजय सोनवणी यांनी या निमित्ताने आम्हा चार पाच मित्रांचा गप्पांचा छोटा कार्यक्रम त्यांच्या घरी ठेवला. त्यात सबनीसांना आणायची जबाबदारी त्यांनी माझ्यावर सोपवली. मी, प्रा. हरी नरके, सबनीस, प्रसन्ना असे निवडक चारपाचजण होतो. जेवण आणि दिलखुलास गप्पा झाल्या. रात्र बऱ्यापैकी उलटली होती आणि आम्ही परत निघालो. प्रसन्ना आता 'जय महाराष्ट्र'ला महत्त्वाच्या हुद्यावर जाणार असल्याने त्यांनी त्यांना निघताना एखाद्या लहान मुलांप्रमाणे इतकी गळ घातली की विचारता सोय नाही. म्हणे "पुढचा कार्यक्रम माझ्याकडे झाला पाहिजे. कधीचा वेळ देताय ते लगेच सांगा! मला तुमच्यासारख्या मित्रांचे सहकार्य लागणार आहे." मी गाडी पुढे काढत प्रसन्नाची त्यांच्या तावडीतून

कशीबशी सुटका केली. सागर सुरवसेचेही तसेच. या माझ्या मित्राचा घरी बोलवून त्यांनी सत्कार केला आणि "तुमच्या वरिष्ठाना सांगून मला चर्चांच्या कार्यक्रमात बोलवा" म्हणून इतकी गळ घातली की आम्हाला त्यांना सांगावे लागले, "आम्ही प्रयत्न नक्की करू, पण ही चॅनल्स आमच्या मालकीची नाहीत..."

दरम्यान महाराष्ट्रातील आणि बाहेरीलही आमचे सर्व हितचिंतक त्यांच्यासाठी कामाला लागले होते. बेळगावच्या अशोक याळगी यांच्यापासून सगळ्यांना मी जातीने झाडून फोन करून सबनीसांना मदत करण्याची विनंती केली होती. इकडे सबनीसांनी अनावश्यक आगाऊपणा सुरुच ठेवला होता. त्यांनी जातीनिहाय मतदारांची यादी केली. 'किलोस्कर'च्या विजय लेलेंना सांगितले, "मागच्या तुमच्या आणि 'चपराक'च्या दिवाळी अंकात मी मोदी यांच्याविषयी प्रेमने लिहिले होते. नितीन गडकरी यांच्याशी माझा थेट संपर्क झालाय. नागपूरत त्यांनी मनोहर म्हैसाळकरांना 'आदेश' दिलाय. आता एकदा मोहनजी भागवतांची भेट काहीही करून घडवून आणा. म्हणजे नागपूर हातातून जाणार नाही. ब्राह्मण महासंघाचाही मला पाठिंबा मिळाला पाहिजे..."

'सत्याग्रही'त त्यांनी महाराष्ट्राबाहेरील साहित्यिकांवर लिहिले होते. त्यांना विनवण्या सुरुच होत्या. दलित कार्यकर्त्यांना सांगायचे, "माझी उभी ह्यात चळवळीत गेलीय. बाबासाहेबांवर मी इतकी पुस्तके लिहिली, इतकी व्याख्याने दिली. संवाद आणि संघर्षाची माझी भूमिका आहे. बामणांना आपण धडा शिकवला पाहिजे."

राष्ट्रवादी काँग्रेसचे पुण्यातील नगरसेवक रविंद्र माळवदकर यांची आणि सबनीसांचीही भेट मीच घालून दिली होती. राष्ट्रवादीच्या कार्यकर्त्यांना त्यांनी सांगायला सुरुवात केली, "पवार साहेबांचा मला पाठिंबा आहे. त्यांनी पी. डी. पाटलांना फोन केलाय. आयोजकांची सारी मते आपल्याला नक्की मिळणार आहेत."

याचवेळी त्यांनी लातूरला डॉ. भास्कर बडे यांना फोन करून मदतीची याचना केली. डॉ. बडेंनी त्यांना सांगितले, "आम्ही कौतुकराव ठाले पाटील यांचे कार्यकर्ते आहोत. तुमच्याविषयी प्रेम आहे; मात्र ठाले पाटील सरांच्या विरुद्ध आम्ही जाऊ शकत नाही. ते सांगतील त्यांनाच आम्ही मतदान करणार. तुम्ही त्यांचे आशीर्वाद मिळवा!"

झाले! सबनीसांनी सपत्नीक औरंगाबाद गाठले. ते ठाले पाटलांच्या पायाजवळ जाऊन बसले आणि त्यांनी सांगितले, "जोपर्यंत तुम्ही माझ्या डोक्यावर हात ठेवून आशीर्वाद देत नाही तोपर्यंत मी येथून उठणार नाही. तुमची कृपाछत्रछाया माझ्यावर पाहिजे. पवार साहेबांनीही मला शब्द दिलाय. मी मराठवाड्यातलाच आहे आणि लातूर जिल्ह्यातला यापूर्वी एकही संमेलनाध्यक्ष झाला नाही." ठाले पाटील यांनी त्यांना सर्वतोपरी मदतीचे आश्वासन देत शुभेच्छा दिल्या.

■ 'पवार साहेबांचे माझ्यावर उपकार नाहीत' असे सांगणाऱ्या श्रीपाल सबनीस यांच्या घरी जाऊन खासदार सुप्रिया सुळे यांनी सबनीसांचे अभिनंदन केले.

प्रत्येकाशी खोटे बोलत, दिशाभूल करत सबनीस एक एक पाऊल पुढे पुढे टाकत होते आणि आम्ही मागे मागे सरत होतो. एकीकडे आमच्यावर निस्सिम प्रेम करणारे सबनीस दिसायचे तर दुसरीकडे त्यांचे हे दुटप्पी वागणे! मनाची घालमेल सुरुच होती. त्याचवेळी त्यांनी त्यांचे प्रचारमाहितीपत्रक तयार केले. त्यात त्यांच्याविषयी आजपर्यंत कोण कोण काय काय उद्गार काढलेत त्याचा भरणा केला. कुसमाग्रजांपासून ते माधवी वैद्यांपर्यंत सर्वांच्या विधानांचा त्यात समावेश होता. त्याची कच्ची प्रत पाहून आम्ही सांगितले की, "यातले किमान वैद्य बाईचे नाव वगळा. एकतर त्यांचे नाव घेतल्याने आपल्याला तोटाच होईल आणि दुसरी गोष्ट म्हणजे त्या महामंडळाच्या अध्यक्षा असल्याने प्रचारात सहभागी होऊ शकणार नाहीत."

त्यावर सबनीस म्हणाले, "त्यांचे माझ्यावर भावाप्रमाणे प्रेम आहे. मी त्यांच्या कानावर घालतो."

लगेच त्यांनी बाईना फोन करून आशीर्वाद मागितले. त्या म्हणाल्या, "सबनीस, निवडणूक होईपर्यंत मी तुमची बहिण नाही आणि तुम्ही माझे भाऊ नाही. मी फक्त अध्यक्षा आहे आणि तुम्ही उमेदवार. त्यामुळे माझे नाव कुठेही वापरू नका."

पान ३ वर....

पान २ वरून...

आता मात्र ते टरकले. मात्र तरीही त्यांनी ते नाव आणि त्यांची प्रतिक्रिया कायम ठेवायचा निर्णय घेतला. "माधवी वैद्यांचा मला पूर्ण पाठिंबा असून त्या माझ्या मागे ठामपणे आहेत" असे ते वैद्यांच्या संबंधित लोकांना सांगायचे. हे प्रचारपत्रक तीन वेळा सर्व मतदारांना पाठवून झाले आणि तोपर्यंत एका प्रतिस्पर्धी उमेदवाराने आक्षेप घेतल्याने "मी हे पत्रक माघार घेतो" असे त्यांना जाहीर करावे लागले.

एखाद्या सराईत राजकारण्यांना लाजवेल अशी त्यांची तयारी चालली होती. रंगबदलूपणा प्रचंड वाढला होता. त्यांनी निवडणुकीचा अर्ज भरला. त्यानंतर साहित्य परिषदेत झालेल्या पत्रकार परिषदेत त्यांनी मलाही त्यांच्यासोबत व्यासपीठावर बसायची विनंती केली. माधवी वैद्य यांनी असहकार्य केल्याने

■ श्रीपाल सबनीस यांनी साहित्य संमेलन निवडणुकीचा अर्ज भरल्यानंतर घेतलेल्या पत्रकार परिषदेत 'चपराक'चा संपादक म्हणून मी सहभागी होतो.

राजगीत त्यांच्याविषयी ते वाटेल तसे बोलायचे. वैद्य यांच्याविषयी आमचे मत प्रतिकूल असूनही सबनीसांच्या तोंडची ही भाषा आम्हाला अजिबात आवडायची नाही.

कवी विठ्ठल वाघ, प्रकाशक अरुण जाखडे, शरणकुमार लिंबाळे आणि श्रीनिवास वारूजीकर यांनी त्यांच्याविरुद्ध अर्ज भरले होते. या सर्वांना भेटून आणि काहीना घरी बोलवून त्यांनी सत्कार केला आणि त्यांना शुभेच्छा दिल्या. इतर वेळी मात्र त्यांच्या जवळच्या लोकांना गाठून यांनी माघार घ्यावी यासाठी त्यांच्यावर दबावही आणला. मात्र कोणीही त्यांना दाद दिली नाही. अरुण जाखडे यांना डॉ. नागनाथ कोत्तापळे आणि प्रा. मिलिंद जोशी यांनी भरीस घालून उभे केल्याचा त्यांचा समज झाला होता. त्यामुळे या दोघांविषयीही ते वाटेल ते बोलू लागले. कोत्तापळे आणि प्रा. जोशी हेही आमचे स्नेही असल्याने ते आम्हास खटकत होते. शरणकुमार लिंबाळे यांना उत्तम कांबळे आणि अरुण खोरे यांनी उभे केल्याचा त्यांचा दावा होता. ज्या उत्तम कांबळेचे ते इतके कौतुक करायचे ते त्यांना 'गद्दार' वाटू लागले. 'आजपर्यंत सर्वात मोठा सुरा उत्तमने माझ्या पाठीत खुपसलाय. तुम्ही माझ्या मुलासारखे आहात, योग्यवेळी त्याला धडा शिकवून बदला घ्या' अशी त्यांची विचित्र बडबड सुरू होती. 'त्यांना एखाद्या मानसोपचार तज्ज्ञाकडे घेऊन जावे' असेही आम्हाला यावेळी वाटले.

वेळ, पैसा आणि आत्तापर्यंत प्रामाणिकतेतून कमवलेली थोडीफार पुण्याई आम्ही त्यांच्या पाठीशी उभी केली होती. त्यांचा राखी पौर्णिमेच्या दिवशी आम्हाला हर्षोल्लासात फोन आला की "चपराकच्या संपूर्ण टीमसह ताबडतोब घरी या. मी आतुरतेने तुमची वाट पाहतोय." कसलाही विचार न करता आम्ही आमच्या फौजफाट्यासह त्यांचे घर गाठले. तिथे शरद पवारांच्या गोटातले विश्वासू पत्रकार, 'राष्ट्रवादी' मासिकाचे संपादक सुधीर भोंगळे उपस्थित होते. त्यांनी सांगितले की, "साहेबांनी पी. डी. पाटलाला फोन केलाय. राष्ट्रवादीची सगळी ताकत आपल्या मागे उभी आहे." त्यानंतर सौभाग्यवती सबनीस यांनी औक्षणाचे ताट आणले. भोंगळे यांना राखी बांधली. भोंगळंनी राखीच्या ताटात ओवाळणी टाकण्यासाठी शंभराची नोट काढली. त्याबरोबर सबनीस उठले आणि आमच्या सगळ्यांच्या देखत त्यांनी भोंगळेच्या पायावर चक्क आपले डोके ठेवले. "ओवाळणीत पैसे नकोत. आमच्या 'हिने' तुम्हाला भाऊ मानले आहे. सध्या माझ्यासाठी तुम्हीच शरद पवार. तुम्हाला केलेला नमस्कार त्यांना मिळेल. एकदा संमेलनाध्यक्ष पदाची भीक माझ्या पदरात घाला. त्यानंतर मी तुम्हाला कधीच काही मागणार नाही. माझी ही शेवटची इच्छा आहे." आणि त्यांनी डोळ्यात पाणी आणले.

काही मिनिटात घडलेल्या या नाट्यमय घडामोडी पाहून आम्ही अवाक झालो. भोंगळंनी लगेच मतदार यादी पुढे घेतली आणि ज्येष्ठ पत्रकार अरुण खोरे, सासवडच्या संमेलनाचे आयोजक विजय कोलते, फ. मुं. शिंदे, रामदास फुटाणे अशा काहीना त्यांनी फोन केले. "अरुण, साहेबांनी सबनीसांना शब्द दिलाय. त्यांचा शब्द म्हणजे आपल्या सर्वांचा शब्द. तू शरणकुमारला माघार घ्यायला लाव. पुढच्या वेळी आपण त्याला मदत करू. मी उत्तम कांबळेशीही लगेच बोलतो. सबनीसासाठी आपल्याला आपली ताकत उभी करायची आहे. यावेळी तू कोणतेही कारण न देता

सबनीसांना मदत कर..."

त्यांचा सगळ्यांना दरडावण्याचा उद्योग सुरू असतानाच मला अरुण खोरेंचा फोन आला. "घनश्याम, राष्ट्रवादीचा एक भाट शरणकुमार लिंबाळे यांनी माघार घ्यावी यासाठी माझा पाठपुरावा करतोय. लोकशाही व्यवस्थेत हे अन्यायकारक आहे. सबनीसांना पवारांनी पाठिंबा दिल्याचे त्यांनी सांगितले. ही साहित्याची निवडणूक आहे की ग्रामपंचायत आखाडा? आपण लवकरच भेटणे गरजेचे आहे. हा श्रीपाल सबनीस कोण हेही मला तुझ्याकडूनच समजून घ्यायचे आहे." मी फोन बंद केला व सबनीस आणि भोंगळेचा निरोप घेतला. "कार्यालयात तातडीचे काम निघाले, पुन्हा भेटू" असे म्हणत आम्ही कलटी मारली. मुळात हे सारे किळसवाणे आणि धक्कादायक होते.

आम्ही 'चपराक'ला आलो आणि प्रथम संगणक सुरू करून आमच्या कार्यकारीतून सबनीसांचे नाव 'डिलीट' केले. 'आजपासून 'चपराक'मधून तुम्हाला पदमुक्त करित आहोत. खोटारडेपणाचा कळस गाठणारी मंडळी आमच्यासोबत नकोत' असे त्यांना कळवले.

एकंदरीत साहित्यातील या प्रकाराविषयी आम्हाला घृणा वाटू लागली होती. राजमहालाच्या शिखरावर कावळा जाऊन बसला म्हणून तो काही गुरूड होत नाही. सबनीस यांच्यामुळे आम्हाला 'सबनीस' हा शब्दही कळला. त्यातल्या भावना जाणवल्या. स्वातंत्र्यवीर सावरकरांपासून ते आचार्य अत्रे, डॉ. सदानंद मोरे यांच्यापर्यंत ज्यांनी हे पद भूषवले त्यावर इतका रंगबदलू माणूस बसणार असेल तर साहित्याला यापुढे कसलीही प्रतिष्ठा राहणार नाही असे आम्हाला वाटू लागले. आत्तापर्यंत आपली दिशाभूल झाली आणि प्रथमच आपण एका मुखवट्याला बळी पडलो अशी भावना मनात निर्माण झाली.

आता वेळ हातातून निघून गेली होती. त्यांना सहकार्य करावे म्हणून अनेकांकडे शब्द टाकून झाला होता. या 'भोंगळे'

■ विठ्ठल वाघ यांच्यासह अन्य प्रतिस्पर्धी उमेदवारांचा सत्कार करून प्रचाराचा शुभारंभ करणाऱ्या सबनीसांनी नंतर मात्र आपली भूमिका बदलली आणि इतर उमेदवारांचा प्रचार करणाऱ्याशी नाते तोडून टाकले.

पुराणानंतर आम्ही त्यांच्याकडे फिरकलो नाही. त्यांना फोनही केला नाही. आश्चर्य म्हणजे नंतर त्यांचाही एकही फोन आला नाही. आमचा संदर्भ देत ते आम्ही जोडून दिलेल्या सर्वांशी मात्र रेटून बोलत होते. मतपत्रिका बऱ्यापैकी गेलेल्या होत्या. अनेकांचे आम्हाला फोन आणि एसएमएसही येत होते. 'आम्ही शब्द पाळला' असे ते सांगत होते आणि 'धन्यवाद, मनःपूर्वक धन्यवाद' असे म्हणत आम्ही त्यांचा निरोप घेत होतो. 'आपलाच माल अन् आपलाच तराजू, कोणाला तोलून दावायचं? खपला तर खपला, नाहीतर सांगा कोणाला बोलून दावायचं?' अशी काहीशी आमची अवस्था झाली होती.

अखेर निकालाचा दिवस उजाडला. 'घात झाला, घात झाला' असे म्हणत विठ्ठल वाघांचे कार्यकर्ते परिषदेतून बाहेर पडले. निवडणूक प्रक्रियेत आर्थिक गैरव्यवहार आणि मतपत्रिकांची अदलाबदल केल्याचा आरोप वाघांनी केला. सबनीसांच्या बगलबच्च्यांनी जल्लोष सुरू केला. आम्ही औचित्य म्हणूनही त्यांना अभिन्दनाचा फोन किंवा एसएमएस केला नाही. त्यांचाही आला नाही. सबनीस निवडून आल्यानंतर त्यांच्यावर सगळीकडून शुभेच्छांचा वर्षाव सुरू झाला. अनेकांनी 'कोण हे सबनीस?' असाही सवाल सुरू केला. साहित्यिक गुणवत्ता असलेले आणि सामान्य वाचकाला झेपणारे एकही पुस्तक अध्यक्षांच्या नावावर नाही. त्यामुळे हा प्रश्न स्वाभाविक होता. 'सबनीस कोण?' या प्रश्नाचे उत्तर मात्र इतके सोपे नवकीच नाही.

नुकतेच फ. मुं. शिंदे यांच्या एका पुस्तकाचे प्रकाशन सबनीसांच्या अध्यक्षतेखाली झाले. त्यावेळी शरद पवार यांच्या पंचाहत्तरी निमित्त पवारांचा गौरव सोहळा आयोजित केला होता. या कार्यक्रमात पवारांच्याच समोर त्यांनी 'पवार साहेबांचे माझ्यावर कसलेही उपकार नाहीत' असे ठासून सांगितले. खरेतर बारश्याला जाऊन बाराव्याची भाषा करणे औचित्यपूर्ण नसते. मात्र संमेलनाध्यक्षांना तेवढे भान असायला हवे ना?

मराठवाड्याच्या मातीतून आलेला हा माणूस नोकरीच्या निमित्ताने खानदेशात गेला. शिक्षणक्षेत्रात बरबटलेले राजकारण केले. त्यांच्यावर 'अॅट्रॉसिटी' सारखे गुन्हेही नोंद झाले. त्या सगळ्यांना विविध प्रकारे पुरून उरत साहित्य संमेलनाध्यक्षाची

महत्वाकांक्षा उराशी बाळगत त्यांनी पुणे गाठले. ही महत्वाकांक्षा पूर्णही केली. त्यासाठी अनेक तडजोडी केल्या. विचारांची दिशा बदलली. भूमिका बदलली. माणसांचा वापर केला. मराठी साहित्य क्षेत्रात मानाचे असलेले संमेलनाध्यक्ष पद कसलीही साहित्यिक कारकीर्द नसताना अकलेच्या आणि धूर्तपणाच्या बळावर बळकावता येते हे त्यांनी सिद्ध केले.

निवडून आल्यानंतर आमच्याशी संबंधित अनेकांनी त्यांना शुभेच्छा देण्यासाठी फोन केले. 'मला तुमच्या शुभेच्छा नकोत' अशा स्पष्ट शब्दांत त्यांनी अनेकांना सुनावले. काहीना 'आपण कोण' असा उर्मट सवालही केला. रोज ज्यांना ते दहा वेळा फोन करायचे त्यांचे नंबर आणि ओळखही ते विसरले. नाईलाजाने ज्यांना ज्यांना आम्ही 'सबनीसांना मदत करा' अशी गळ घातली होती त्या प्रत्येकाला सांगावे लागले की 'या 'गजनी'ला शॉर्ट टर्म मेमरी लॉस हा आजार झालाय. तुम्हाला झालेल्या त्रासाबद्दल आणि आपल्या चुकलेल्या निवडीबद्दल आम्ही दिलगीर आहोत.' संमेलनाध्यक्ष पदापुढे काहीच नाही, इतर सगळे फुटकळ आहेत अशी त्यांची भावना झाली. हरी नरके, भालचंद्र नेमाडे, शोभा डे अशा प्रवृत्तीच्या विरुद्ध आम्ही अग्रलेख लिहिल्यानंतर पेढे वाटून आनंद साजरा करणारे सबनीस त्यांच्याच पंगतीत जाऊन बसले.

हा अग्रलेख लिहित असतानाच त्यांची काही गंभीर विधाने येऊन धडकली आहेत. देशाच्या पंतप्रधानाला ते 'अरेतुरे' करतात. त्यांची ही असभ्य भाषा मोदी विरोधकांनाही आवडलेली नाही. 'मोदी पाकिस्तानात असा फिरत राहिला तर त्याला कुटून गोळी लागली असती हेही कळले नसते. आज पाडगावकरांऐवजी मोदीला श्रद्धांजली वहावी लागली असती' पाडगावकरांसारखा महाकवी काळाआड गेल्यानंतर साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षांने इतकी निलाजरी, बेअक्कल आणि दुर्दैवी विधाने करणे खरोखरीच क्लेशकारक आहे. एकतर मोदी देशाचे पंतप्रधान आहेत. दुसरी गोष्ट सबनीस आंतरराष्ट्रीय प्रश्नाचे अभ्यासक नाहीत. गल्लीबोळात एखाद्या गुंडाला मारावे तसे आपल्या पंतप्रधानाला मारले जाईल असा मंदबुद्धीचा आणि बालीश विचार करणे हे आपल्या सांस्कृतिक कुपोषितपणाचे लक्षण आहे. ९९ टक्के मराठी वाचकांना सबनीसांची साहित्य संपदा माहित नसताना त्यांनी अशी विधाने करणे आश्चर्यकारक आहे. मराठी साहित्य, मराठी माणूस, मराठी संस्कृती याविषयी संमेलनाध्यक्षांनी भूमिका घेणे गरजेचे असताना ते असे तारे तोडत आहेत. 'कुत्र्याला खीर पचली नाही' असे एका वाक्यात त्यांच्या भूमिकेचे विश्लेषण करता येईल.

सबनीस हे साहित्य संमेलनाचे ८९ वे अध्यक्ष आहेत. हा अध्यक्ष दरवर्षी बदलतो. 'तीन दिवसाचा गणपती' असे त्याचे स्वरूप असते. यापूर्वीचे अध्यक्ष किमान त्यांच्या साहित्यिक विचारधारेतून, कर्तृत्वातून, चारित्र्यातून जिवंत आहेत. मात्र दुर्दैवाने यंदाचे अध्यक्ष संमेलनापूर्वीच संपलेत. कुणालाही त्यांच्याविषयी जिवाळा वाटत नाही. पी. डी. पाटील यांच्यासारखा तगडा आयोजक आणि सबनीसासारखा भिकार मनोवृत्तीचा अध्यक्ष यंदा आपल्याला लाभलाय.

■ संजय सोनवणी यांच्या घरी प्रसन्ना जोशी यांच्या स्वागताप्रित्यर्थ जमलेली अनौपचारिक मैफिल.

सातत्याने भूमिका बदलणारे सबनीस कधी पुरोगामी असल्याचा आव आणतात, तर कधी हिंदुत्ववाद्यांच्या गोटात असल्याचे सांगतात. अशी माणसे कुणाचीच नसतात. असहिष्णुतेच्या मुद्द्यावरून काहींनी 'पुरस्कार वापसी'ची नोंदकी चालवली होती. सबनीसांनी त्याचे समर्थन केले होते. अध्यक्ष झाल्यानंतर ते साहित्यबाह्य विषयावरूनच चर्चेत आहेत. त्यामुळे मराठीचे वाटोळे करण्यात ही मंडळी पुढाकार घेत आहेत. 'आपले पाय मराठी असले तरी मेंदू इंग्रजी असला पाहिजे' असली खुळचट, वेडगळ आणि निर्बुद्धपणाची विधाने करत सबनीस स्वतःच त्यांची लायकी सिद्ध करत आहेत.

जाता जाता मराठी सारस्वतांना, वाचकांना आम्हाला मिळालेली माहिती सांगायची वाटते. शेतकऱ्यांचा, कष्टकऱ्यांचा कैवार घेत असल्याचा आव आणत, देशात असहिष्णूता वाढली असे सांगत श्रीपाल सबनीस नावाचा हा डोमकावळा साहित्य संमेलनाच्या व्यासपीठावरूनच पदाचा राजीनामा देणार असल्याचे कळते. मोदी आणि हिंदुत्व यांचा द्वेष करणारी, पुरोगामीपणाच्या नावावर विकृतपणे वागणारी ही मंडळीच आपल्या भाषा आणि संस्कृतीचा खून पाडत आहेत. दुर्दैवाने सबनीसांनी असा अविवेक दाखवू नये असेच आम्हास वाटते.

अहंगडी श्रीपाल

लातूर येथील ज्येष्ठ पत्रकार प्रदीप नणंदकर यांचा हा विशेष लेख खास 'चपराक'च्या वाचकांसाठी!

'मी शेंगा खाल्या नाहीत, मी टरफले नाही उचलणार' या आविर्भावात 'मी चुकीचे काही बोललो नाही, मी माफी मागणार नाही' अशी राणा भीमदेवी थाटातील घोषणा पिंपरी चिंचवड येथील नियोजित साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष श्रीपाल सबनीस यांनी लातूर येथील मसापच्या वतीने आयोजित सत्कार प्रसंगी केली.

गेल्या दोन दिवसापासून श्रीपाल सबनीस चांगलेच चर्चेत आले आहेत. 'दोन जोड्याने हाणा पण ..... म्हणा' अशी म्हण ग्रामीण भागात प्रचलित आहे. त्या म्हणीची प्रचिती श्रीपाल सबनीस यांच्या वक्तव्यातून येत आहे.

श्रीपाल सबनीस यांनी पिंपरी चिंचवड येथील भाषणातून जी मुक्ताफळे उधळली आहेत, त्यावर कोणतीही मराठी भाषा समजणारी व्यक्ती असे वक्तव्य करणारा माथेफिरूच असला पाहिजे अशी सहज प्रतिक्रिया व्यक्त करेल. साहित्य संमेलनाध्यक्ष यांनी कोणत्या विषयावर बोलावे याला बंधने अर्थातच नाहीत. तशी कोणी अपेक्षाही केली नाही; पण बोलायला राज्यघटनेने अधिकार दिला म्हणून जिभेला हाड न ठेवता बोलण्याचा अधिकार वापरणे हे निश्चितच शहाणपणाचे लक्षण नाही. लातूरला भाजपा कार्यकर्त्यांनी सबनीसांच्या सत्कार समयी निषेधाच्या घोषणा दिल्या, तेव्हा येशू ख्रिस्ताचा खरा अनुयायी आपण आहोत या थाटात त्यांनी उपदेशाचे डोस पाजले.

आपले चुकले आहे याची पुरेपूर जाणीव सबनीस यांना आहे मात्र आपण माफी मागितली तर आपली शिल्लक असलेली प्रतिष्ठा धुळीला मिळेल, या भीतीने माफी मागण्याचे ते साहस करत नाहीत. बुद्धांचे नाव उच्चारले म्हणजे बुद्धांच्या वैचारिक वारसाचे पेटंट मिळाल्याचा आनंद काही जणांना होतो. त्या आनंदापासून सबनीस यांना पारखे करण्याचे काही एक कारण नाही.

"मोदी यांचा एकेरी उल्लेख आपण आत्मिय भावनेतून केला. त्यांच्याबद्दल आपल्याला काळजी वाटत होती. माझा शिवाजी, माझा तुकाराम, माझी आई या पद्धतीने एकेरी शब्द वापरला" असे त्यांनी श्रोत्यांना समजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला. त्यांच्या दुर्दैवाने श्रोते वेडगळ नव्हते. श्रीपाल सबनीस हे शब्दांची कसरत करण्याचा अयशस्वी प्रयत्न करत आहेत हे न समजण्याइतके श्रोते अडाणी नक्कीच नव्हते.

मोदी यांच्या विदेशवारीचा उल्लेख 'बॉबलत फिरणे'

असा करून उलट ही माझी मोकळी ढाकळी भाषा आहे, आत्मिय भाव आहे असे समर्थन करणे कोणालाही पटणार नाही. समोरचे श्रोते निर्बुद्ध आहेत असा समज श्रीपाल सबनीस यांनी करून घेतला असेल तर ते मूर्खांच्या नंदनवनात वावरत आहेत. त्यांनी वापरलेला शब्द हा मोठ्या व्यक्तित्वाने लहानांसाठी वापरण्याची पद्धत आहे. मोदीपेक्षा ते कोणत्या अर्थानी मोठे आहेत हे त्यांनी समजावून सांगावे.

न पेक्षा मी बोलण्याच्या ओघात बोलून गेलो, यानंतर अशी चूक होणार नाही, असे ते बोलले असते तर त्यांच्या विचारांची उंची कळली असती.

"मी क्रांतीकारकाचा मुलगा आहे, कोणाला घाबरणार नाही, मोदीबद्दल गौरवोद्गार काढले नसतील तर मला जाहीर फाशी द्या" हेही म्हणायला ते विसरले नाहीत.

सबनीस यांचे पिताश्री कै. मोहनराव पाटील यांनी रा. स्व. संघाचे तालुका संघचालक म्हणून काही काळ काम केले होते हेही त्यांनी लक्षात ठेवले असते तर बरे झाले असते. राजकारण्यांप्रमाणे आपल्या इतिहासाचा वापर सोयीसाठी सबनीस करत आहेत, यापुरताच हा दाखला आहे. सबनीसांना अध्यक्ष पदाचा प्रसिद्धीसाठी वापर करायचा आहे. त्यांचा घटनादत्त अधिकार त्यांना लखलाभ.

- भ्रमणध्वनी : ९४२२०७९६६६

जाहीर आवाहन

नवनिर्वाचित संमेलनाध्यक्षांनी औचित्यास धरून बोलावे असे जाहीर आवाहन!

दि. ३१/१२/२०१५ या दिवशी पुणे शहराजवळ आकुर्डी येथील शाळेतील छोटेश्यानी मराठी साहित्य संमेलनाचे उद्घाटन करताना श्रीपाल सबनीस यांनी एक अमराठी भाषा ज्ञानभाषा असल्याची भलावण करणारी अनावश्यक आणि अनुचित टिपणी केली. श्रीपाल सबनीस यांच्या या वक्तव्याबाबत मला खेद वाटतो आणि त्यांनी यापुढे जबाबदारीचे भान राखून औचित्य सांभाळावे, असे जाहीर आवाहन मी करत आहे.

या श्रीपाल सबनीस यांची निवड २०१६ मधील अ. भा. मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षापदी झाली आहे याचे भान राखून त्यांनी मराठी या आपल्या सध्याच्या तात्पुरत्या पदाशी संबंधित भाषेबाबत आपले विचार सातत्याने प्रदर्शित करावेत आणि अन्य कोणत्या भाषा ज्ञानभाषा आहेत याची उठाठेव या पदावरून उतरल्यावर करावी, असे मी आवाहन करीत आहे. ही अपेक्षा वैयक्तिक पातळीवर नसून पदाशी संबंधित औचित्याचे भान बाळगावे अशी अपेक्षा मी याद्वारे व्यक्त करीत आहे.

मराठीच्या परिघातील कार्यक्रम आणि उपक्रमाच्या प्रसंगी अन्य अमराठी भाषेचे गोडवे गाण्याचा उपक्रम श्रीपाल सबनीस यांच्याप्रमाणेच अन्य अनेक मराठी साहित्यिकांनी मराठीच्या प्रसार, प्रचाराशी संबंधित मोठे पद मिळाल्यावर यापूर्वीही केला आहे. जगातील अन्य कोणत्याही भाषिक संस्थांचे, संमेलनाचे पदाधिकारी अशी अन्य भाषांची उठाठेव त्या

पदावरून करीत नाहीत, असा अनुभव आहे. मराठी साहित्य, मराठी संस्कृतीशी संबंधित संस्थेत, उपक्रमात मोठे पद मिळाल्यावर अकारण अन्य भाषेचे गोडवे गाणे हे मराठीच्या विकासाला निश्चितपणे मारक असल्याने श्रीपाल यांनी अशी घातक प्रथा त्यांच्या कार्यकाळात थांबवावी, असे मी त्यांना मित्र या नात्याने आवाहन करीत आहे. मी त्यांचा मित्र असूनही ही बाब वैयक्तिकरीत्या न कळवता मुद्दाम सार्वजनिक माध्यमातून कळवत आहे. श्रीपाल सबनीस यांच्या निमित्ताने अन्य मराठी साहित्यिक आणि मराठीच्या परिघातील अन्य सर्व कार्यकर्ते यांना याबाबत औचित्याचे भान यावे म्हणून हा जाहीर आवाहनाचा पर्याय मी निवडला आहे.

मराठी साहित्यिकांनी अन्य भाषेचे गोडवे गाऊच नयेत असे माझे म्हणणे नाही पण ते गाताना मराठीबाबत बरे बोलणे मात्र टाळावे हा आणखीनच उद्देगजनक आणि अनुचित प्रकार आहे. एक अमराठी भाषा ज्ञानभाषा आहे असे सांगताना श्रीपाल सबनीस यांनी मराठी ज्ञानभाषा आहे की नाही याबाबत काहीही भाष्य केलेले नाही. ही बाब अत्यंत अनुचित आहे. मराठी ज्ञानभाषा आहे की अज्ञानभाषा आहे याबाबत आपले मत श्रीपाल सबनीस यांनी लवकरात लवकर प्रसिद्ध करावे, असेही माझे त्यांना आवाहन आहे.

मराठी माध्यमात शिकावे असा प्रचार करणारे 'लबाड' आहेत अशीही अनावश्यक आणि अनुचित टिपणी श्रीपाल सबनीस यांनी आकुर्डीतील कार्यक्रमात केली (दि.

०१/०१/२०१६ च्या अनेक वृत्तपत्रात ही टिपणी छापून आली आहे.), ती टिपणीही अनावश्यक, अनुचित आहे.

मी स्वतः व्यापक निरीक्षणे, अभ्यास करून मराठी आणि इंग्रजी माध्यमातील वातावरण, विद्यार्थ्यांचे आकलन आणि अभिव्यक्ती याबाबत पुरेशी माहिती घेऊन मराठी माध्यम हे शालेय आणि उच्चशिक्षणासाठी इंग्रजी माध्यमाच्या तुलनेने अधिक श्रेयस्कर असल्याचा निष्कर्ष काढला आहे. त्या निष्कर्षानुसार मराठी माध्यमातून शिक्षण घ्यावे असा प्रचार मी आणि माझे अनेक मित्र, सहकारी मिळून आम्ही करतो. माझ्यासारख्या अनेक कार्यकर्त्यांना 'लबाड' म्हणणे भावी साहित्य संमेलन अध्यक्षांना शोभणारे नाही. आमची यात काय लबाडी आहे हे श्रीपाल सबनीस यांनी कृपया सर्व मराठी समाजाला समजावून द्यावे, असे आवाहन मी त्यांना करतो. अ. भा. मराठी साहित्य संमेलनाच्या भावी अध्यक्षांनी अधिक जबाबदारीने, अधिक औचित्यपूर्ण बोलून शब्द हे दुधारी शस्त्र जपून वापरावे असे माझ्याकडून वैयक्तिक आवाहन!

□ अनिल गोवे (मराठीकाका)

अध्यक्ष, मराठी राष्ट्रभाषा समिती
कार्याध्यक्ष, मराठी माध्यम संवर्धन समिती
४७१ शनिवार पेठ, पुणे ४११०३०.

भ्रमणध्वनी : ९४२२००१६७१

बौद्धिक दिवाळखोरी

संघवादी महात्मा गांधी, नेहरू, इंदिराजी आणि अनेकांबद्दल अत्यंत असभ्य आणि टुक्कार पातळीवर जावून बोलतात तर मग एखाद्याने मोदीबद्दल एकेरी बोलले तर काय बिघडले हा युक्तिवाद बौद्धिक दिवाळखोरीचे लक्षण आहे.

सबनीस मोदीभक्त असल्याने विठ्ठलाला जसे तुकोबा विठ्या वगैरे प्रेमाने बोलत, रागवत, तसे ते आपल्या आराध्याबाबत असे बोलले तर काय बिघडले हाही युक्तिवाद कशाशी कोणाची तुलना करावी हे समजत नसल्याचे लक्षण आहे.

सर्वप्रथम तुम्हाला संघीयांची/संघविचारींची अश्लाघ्य पद्धत मान्य आहे हे आपण मान्य करत आहात... तसेच वर्तन मान्य असेल तर तुमच्यात फरक काय राहिला? तीच तुमचीही संस्कृती आहे असे म्हणालो तर काय चुकेल?

राहिले सबनीसांचे... ते मोदीभक्त आहेत अथवा नाहीत हा घोळ त्यांनीच अजून नीट निस्तरलेला नाही. त्यामुळे मोदीभक्त व अभक्तांनी त्यांच्या वक्तव्याचे सोयीचे अर्थ घेत आपल्या भुमिकांशी जुळवणे हे भक्त जेवढे मुजोर आहेत त्याहीपेक्षा अभक्त मुजोरच आहेत असेच सिद्ध करणे नव्हे काय?

बराक ओबामांना मि. प्रेसिडेंट असे जाहीर कार्यक्रमात न संबोधता बराक असे एकेरी संबोधून मोदींनी आंतरराष्ट्रीय संकेतांचा भंग केला होता. ते अत्यंत चुकीचे होते पण समजा ती त्यांची संस्कृती आहे. पुण्यात चार शब्दांची परस्पर ओळख होत नाही तोवर एकेरीवर यायची काही वर्गात पद्धत आहे. ती ज्यांना चालत असेल त्यांना चालत असेल. सार्वजनिक जीवनात (आणि खाजगीही) सभ्यतेचे संकेत पाळले पाहिजेत.

सबनीस हे माझे मित्र आहेत आणि मला चुकीचे वाटले तर मी मित्रांचीही पर्वा करत नाही. राष्ट्रवादीच्या एका संपादकांतर्फे त्यांनी अरुण जाखडेना 'अर्ज मागे घ्यावा' असा फोन करायला लावला होता. ते समजताच मी सबनीसांना फोन करून 'हे लोकशाही संकेतांच्या विरोधात आहे, तेव्हा असे करू नका' असे सांगितले होते. त्यांनी उडवाउडवी केली हेही येथे लक्षणीय आहे. सांगायाच मुद्दा एवढाच की तुमची तिसरी, चवथी, पाचवी अथवा कसलीच नसलेली भूमिका काहीही असो, किमान सभ्यतेचे संकेत पाळावेत... कारण ना तुम्ही तुकोबा आहात ना मोदी विठोबा आहेत.

आणि ज्यांना मोदींना सबनीस एकेरी बोलले म्हणून आनंदाच्या उकळ्या फुटल्यात त्यांनी आपली संस्कृती नेमकी काय हेही तपासून पहावे.

□ संजय सोनवणी

भ्रमणध्वनी : ९८६०९९१२०५

‘कोंबडं झाकणाच्या म्हातारीची गोष्ट’ हे भाऊ तोरसेकर यांनी लिहिलेले पुस्तक अतिशय मोलाचे वाटते. यातील विचार सर्वसामान्य माणसांपर्यंत आलेच पाहिजेत.

राजेंद्र व्होरा आणि सुहास पळशीकर या सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठातील दोन विद्वान प्राध्यापकांनी महाराष्ट्रातील सत्तांतरावर पुस्तक लिहून शब्दाशब्दाला चुकीचे संदर्भ देऊन वाचकांची दिशाभूल केली. ‘ग्रंथाली’सारख्या मान्यवर संस्थेने व्यावसायिक दृष्टिकोनातून या पुस्तकाचा धंदाही उत्तम केला. सुप्रसिद्ध पत्रकार आणि विचारवंत भाऊ तोरसेकर यांनी मुद्देसूद, पुराव्यासह या पुस्तकाची आणि वैचारिक भ्रष्टेची केलेली परखड चिकित्सा म्हणजे ‘कोंबडं झाकणाच्या म्हातारीची गोष्ट’ आहे.

हेनरिख हायने नावाचा जर्मन कवी, विचारवंत म्हणतो, “आपल्यालाच सत्य गवसते आहे असा ज्यांना भ्रम होतो, असे लोक तेच सत्य सिद्ध करण्यासाठी बेधडक खोटेपणाचा मार्ग चोखाळू शकतात.”

‘सत्तांतर’ हा ग्रंथ केवळ वाचकांची दिशाभूल करणारा नाही तर, तो एक फ्रॉड आहे, कारण केवळ पैसा मिळवणे एवढेच त्या लेखकांचे उद्दिष्ट नव्हते तर अभ्यासू विद्यार्थ्यांना व त्यांच्या मार्फत नव्या पिढीला संपूर्णतः चुकीची माहिती शिकवून समाजाला भरकटायला लावणारे आहे. हे भरकटणे म्हणजे फार मोठा पुरोगामीपणा, आधुनिकता, वैचारिक दृष्टेपणा आहे अशी समजूत दृढ करायला लावण्याचा अत्यंत दूषित वैचारिक भ्रष्टेचा कळस करणारा प्रकार आहे.

‘तपशील चुकीचा असेल तरी आमचा थिसिस खरा आहे’, असा युक्तीवाद करून या लेखकद्वयांनी विद्यापीठीय शिक्षणात असेच शिक्षण दिले जाते की काय अशी शंका निर्माण करण्याइतपत वैचारिक दारिद्र्य प्रगट केले आहे. ‘ग्रंथाली’ या प्रतिष्ठित संस्थेने असा विकृतीपूर्ण ग्रंथ भाबड्या, बेसावध, निरागस ग्रंथप्रेमी वाचकांच्या गळ्यात मारून धंदा केलाच, परंतु वर आपण फार मोठे सत्कर्म करीत आहोत अशी शेखी मिरविण्याचे औचित्य दाखविले आहे. ग्रंथालीने केलेला हा फ्रॉड आहे. त्यांनी कोंबडं कितीही झाकले तरी या म्हातारीची गोष्ट लोकांना सांगितलीच पाहिजे, या कळकळीने हे पुस्तक नव्हे ही चिरफाड ‘चपराक’ने मांडली आहे, याबद्दल त्यांचे अभिनंदन!

हे लेखक आणि प्रतिष्ठित प्रकाशक विद्यापीठात विद्यार्थ्यांच्या मेंदूशी खेळ करीत असल्याने शिक्षणमंत्री, कुलगुरु यांनीसुद्धा या प्रकरणाची गंभीर दखल घेतलीच पाहिजे.

इतिहासाची मांडणी अलिप्तपणे न करता आपल्याला जो दृष्टिकोन, जीवनध्येय किंवा

‘सत्तांतर’ उलगडणारा ग्रंथ

जीवन तत्त्वज्ञान लोकांच्या गळी उतरवायचे आहे, त्या दृष्टिकोनातून खऱ्याचे खोटे करून किंवा काल्पनिक घटना घडवून त्याचा इतिहास लिहिला जात आहे. अलीकडे हा एक धंदा पुरोगामी चळवळीच्या नावावर सुरू आहे. प्रतिष्ठा व त्यातून मिळणारी समाजमान्यता आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे गरिबांचा, लोककल्याणाचा कळवळा घेणारी दांभिक सत्ताकेंद्रही त्याला पाठिंबा देण्यात मग्न झालेली आहेत. त्यामुळे असे प्रयत्न करणारे इतिहासकार, लेखक समाजात उजळ माथ्याने प्रतिष्ठित म्हणून मिरवले जात आहेत. ही तर भयानक गुन्हेगारी स्वरूपाची गोष्ट आहे आणि याचा केवळ निषेध नव्हे तर न्यायालयीन चौकशी करण्याची आवश्यकता आहे.

विकृत स्वरूपाचे इतिहास लेखन आणि त्याचे दूरगामी परिणाम हे कमी अधिक प्रमाणात समाजालाच भोगावे लागतात. सामान्य चूक भीषण अपघात घडवू शकते म्हणून त्या चुकीचे परिणाम किती गंभीर होतील याचा विचार करणे महत्त्वाचे असते. शरद पवार काँग्रेस पक्षात नामोहरम झाले म्हणून महाराष्ट्रातील निरंकुश सत्ता गमवावी लागली तसेच महाराष्ट्रातील राजकारण हे जाती-जमाती यांच्या हितसंबंधातून पुढे सरकत असते हे त्यांचे सिद्धांत आहेत.

‘महाराष्ट्रातील सत्तांतर’ या पुस्तकाचे दोन लेखक, प्रकाशक यांनी खरं तर या पुस्तकाच्या निर्मितीबद्दल केलेला गुन्हा मान्य करून ताबडतोड जनतेची विशेषतः वाचकांची व विद्यार्थ्यांची माफी मागितली पाहिजे. हे पुस्तक मागे घेतले पाहिजे. या पुस्तकाच्या प्रती नष्ट करायला पाहिजेत. तसेच विद्यापीठाच्या पातळीवर एखादी तज्ज्ञांची समिती नेमून याची गंभीर चौकशी केली पाहिजे. तरच अशा प्रकारच्या कृत्यांना, फसवणूक करणाऱ्यांना जरब बसेल.

संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीपासून १९८५ पर्यंत व पुढे १९९५ पर्यंत महाराष्ट्रातील जनता सातत्याने काँग्रेस विरोधात राहूनही आणि तसे सावध संकेत सातत्याने मिळूनही काँग्रेस सत्तेत राहिली आणि विरोधी पक्ष सत्तेपर्यंत पोहचू शकले नाहीत याचे उत्तम पुरावे दिलेले आणि अखिल भारतीय राजकारणाचा संदर्भ देऊन केलेले मुद्देसूद विवेचन श्री. तोरसेकरांनी पुस्तकात मांडून ऐतिहासिक सत्य अलिप्त पत्रकाराच्या भूमिकेतून या पुस्तकात मांडले आहे. ते मुळातूनच वाचयला हवे.

काँग्रेस पक्षाची चौकट यशवंतरावांनी कशी बांधली व नेतृत्व मराठा समाजाच्या हाती कसे

लेखक : भाऊ तोरसेकर
प्रकाशक : चपराक प्रकाशन, पुणे
(७०५७२९२०९२)
पृष्ठ : १४८, मूल्य : १५०

राखले याची माहिती देऊन श्री. तोरसेकर लिहितात, ‘तीन दशकात काँग्रेस कधीही सदृढ वा सशक्त राजकीय संघटन म्हणून निवडणूक जिंकू शकला नाही. दुबळा विरोधी पक्ष आणि पांगळे विरोधी राजकारण हेच काँग्रेसचे बळ राहिले.’

धोरण, कार्यक्रम, योजना, विचार अथवा जातीय हितसंबंधांच्या कारणास्तव काँग्रेसकडे कुठलाही कार्यकर्ता आकर्षित होऊ शकला नव्हता. तर सत्तेकडे जाण्याचा सोपा मार्ग, स्वार्थ साधायची संधी म्हणून कार्यकर्ते व नेते काँग्रेसकडे येत राहिले. पक्ष व संघटना न राहता सत्तालंपट स्वार्थसाधू हावरटांची टोळी बनत गेली. त्यात समस्त मराठा-कुणबी जातीलाही स्थान नव्हते. तर घराणेशाही स्थापन झालेली होती. बारामतीचे पवार, सांगलीचे वसंतदादा, पुसदचे नाईक, नाशिकचे हिरे, नांदेडचे चव्हाण, माळशिरसचे माहिते-पाटील, लातूरचे देशमुख... यांच्या पलीकडे कुण्या मराठ्याला या रचनेत, सत्तावर्तुळात स्थान नव्हते. हळूहळू साखर कारखानदारीच्या माध्यमातून अशी नवी घराणी तयार झालेली होती पण पळशीकर-व्होरांच्या अभ्यासात या कशाचीही दखल घेतलेली नाही.

वस्तुस्थितीचे अत्यंत सुस्पष्ट विश्लेषण श्री.

तोरसेकरांनी मांडलेले आहे. ते लिहितात, ‘समाजवादी, कम्युनिष्ट, शेकाप आदी डावे पक्ष पुस्तकी, निष्क्रिय तोंडाळ असे कागदावरले पक्ष उरले आहेत. लोकांमध्ये पुरोगामी-प्रतिगामी या गुळगुळीत शब्दांना महत्त्व उरलेले नाही. फुले-आंबेडकरांचा पुरोगामी महाराष्ट्र ही वस्तुस्थिती नव्हे तर बहुजनांना भुलविण्यासाठी वापरले जाणारे खोटी नावे बनली आहेत.’ (पृष्ठ क्र. ३३)

तोरसेकरांनी प्रकरणशः या लेखकद्वयांनी मांडलेले लेखन उद्ध्वस्त करून त्याचा खोटेपणा, चुकीची विधाने यांचा सोदाहरण परामर्श घेतला आहे.

शिवसेना कधी स्थापन झाली, कसकशी आपले वर्चस्व वाढवत गेली याचा थांगपत्ता नसावा किंवा शिवसेनाच ठाऊक नसावी असे म्हणणे भाग आहे. स्थापनेपासूनच शिवसेनेने मुंबईवर आपले वर्चस्व निर्विवादपणे सिद्ध केलेले आहे (पृष्ठ क्र. ५५) हे तोरसेकरांनी ठणकावून सांगितले आहे.

समजूत आणि समज यावर आधारित मते नेहमीच फसवी कशी असतात याचे सोदाहरण विश्लेषण, ‘आत्याबाईला मिशा असत्या तर’ या प्रकरणात वाचायला मिळते. लेखकांची पाहणी, तर्कट, अनेक निष्कर्ष हे कसे फसवे आहेत हे वाचणे हा ज्ञानाबरोबरच करमणुकीचा विषय या लेखकांच्या लिखाणामुळे कसा बनला हे मुळातून वाचकांनी वाचलेच पाहिजे.

भाऊ तोरसेकरांनी ‘महाराष्ट्राचे सत्तांतर’ याची चिरफाड करून आपले काम थांबवले नाही तर नंतरच्या पानांमध्ये त्यांनी अतिशय सविस्तर महाराष्ट्राचे राजकारण आणि सत्तांतराचे विश्लेषण करून केवळ शवविच्छेदन करून न थांबता वाचकांना मोलाची माहिती दिलेली आहे. त्यामुळे झाकणाच्या म्हातारीला उघडं केल्यानंतर कोंबडं नक्की काय आहे हे वाचकांना समजते.

शेवटच्या ८-१० पानात तोरसेकरांनी त्यांचा या संबंधितांशी झालेला पत्रव्यवहार दिलेला आहे आणि ‘महाराष्ट्रातील सत्तांतर’ या पुस्तकातील चुकांची पान क्रमांकासहित यादी दिलेली आहे. ११ ऑगस्ट १९९७ साली दिनकर गांगल यांनी तोरसेकरांना लिहिलेल्या मोहक पत्रात ‘तुमच्या अनुभावाचे पुस्तक होते का ते पाहू या का?’ असे लिहिले आहे.

तसे ते पुस्तक झालेले दिसत नाही. असो तोरसेकरांच्या या पुस्तकाने एक महत्त्वाची ऐतिहासिक कामगिरी केली आहे म्हणून त्याचे मूल्य फार आहे. विशेषतः राजकारणात ज्यांना रस आहे, जे विद्यार्थी आहेत, पत्रकार आहेत त्यांनी हे पुस्तक संग्रही ठेवावे असे संदर्भ मुल्यही या पुस्तकास आहे.

□ सुधाकव् द. जोशी

९८६०७७४४०

पाने : १७६,
किंमत : १५०

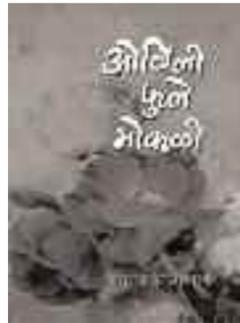
दखलपत्र

‘सामान्य माणसाचा उंचावलेला स्वर’ हे ब्रीद घेऊन चतुरस्र, परखड, रास्त आणि कर्तव्यदक्ष भूमिकेतून ‘चपराक’ची वाटचाल सुरू आहे. रोखटोक आणि परखड विश्लेषण केल्याने, सातत्याने ठाम भूमिका घेऊन सत्याचा कैवार घेतल्याने ‘चपराक’चे अग्रलेख वाचकप्रिय ठरले आहेत. साप्ताहिक ‘चपराक’ आणि ‘साहित्य चपराक’ मासिकातील घनश्याम पाटील यांचे निवडक अग्रलेख या संग्रहात वाचायला मिळतील.

बाळासाहेब एक अंगार

बाळासाहेब ठाकरे! महाराष्ट्राचे राजकारण तळापासून ढवळून काढणारे नाव. ५० वर्षे सतत धगधगत असलेला हा अंगार. माणूस म्हणून ते होते तरी कसे? त्यांचा स्वभाव कसा होता? वागणं कसं होतं? त्यांच्या आयुष्यात कोणकोणत्या घटना घडल्या? या सर्व गोष्टी समजून घेण्यासाठी नागेश शेवाळकर यांचे हे पुस्तक नक्की वाचा.

पाने : १६०, किंमत : १७५

पाने : १६०,
किंमत : १५०

ओविली फुले मोकळी

सर्वसामान्य माणसाला वाटणाऱ्या काळज्यांबद्दल, भीतीबद्दल, त्याला हव्या असणाऱ्या किमान स्वास्थ्याबद्दल, तो शोधत असणाऱ्या आधाराबद्दल वाचकांशी एकरूप होऊन केलेले चिंतन म्हणजे सुप्रसिद्ध साहित्यिक सदानंद भगणे यांचे या पुस्तकातील लेख. हे लेख वाचताना वाचक जगण्यावर प्रेम करू लागतात.

‘चपराक’ची वाचनीय पुस्तके

भाषेचं मूळ

भाषा मूळात अस्तित्वात कशा आल्या? माणसालाच हे वरदान का? मानव जगभर समान असला तरी भाषाभाषात एवढे विभेद का? भाषागट कसे जन्माला येतात? एका भाषेतून सहयोगी भाषेचा जन्म होतो, हे खरे आहे का? भाषागट कितपत संयुक्तिक आहेत? संस्कृतमधून प्राकृत भाषा निर्माण झाल्या की सत्य वेगळेच आहे? हे समजून घेण्यासाठी सुप्रसिद्ध साहित्यिक आणि संशोधक संजय सोनवणी यांचं हे पुस्तक उपयुक्त ठरेल.

पाने : ११२ किंमत : ११०

या पुस्तकांसाठी संपर्क :

०२०-२४४६०९०९/७०५७२९२०९२

गतिरोधक

आज नेहमीपेक्षा आधीच घराबाहेर पडायला हवं. मनाशी अगदी ठरवलं. नेहमी ऑफिसला जायचं असलं की प्रश्न नसतो. पायाखालची वाट... नव्हे गाडीखालची वाट नेहमीची असली की, किती वेळ लागेल? कुठे सिग्नल लागतात? कुठे रस्ता खराब आहे? नेमकी गर्दी कुठे असते? फेरीवाल्यांनी घेराव घातलेला रस्ता कुठला? कधी कधी गर्दीत शोधावा लागणारा... हरवलेला रस्ता... सारं पाठ होऊन जातं सरावानं! त्यामुळे पोहोचायला किती वेळ लागेल याचा अंदाज येतो. पण कधी कधी दुसऱ्या वेगळ्या ऑफिसला पहिल्यांदाच गाडीने जाण्याची वेळ येते तेव्हा रस्ता विचारत विचारत जावे लागते. रस्ता अनोळखी... मग रस्त्यात मध्ये मध्ये स्पीड ब्रेकर... गतिरोधक लागतात, पण गतिरोधकाचे पट्टे रंगवले नसल्याने गतिरोधक असल्याचे लक्षात येत नाही. गाडी जोरात गतिरोधकावरून जाते. जोरात हादरा बसतो. क्षणभर गाडीवरचं नियंत्रण सुटतं की काय असं वाटतं, पण आपण स्वतःला सांभाळतो आणि परत सरळ रस्ता सुरू झाला की हायसं वाटतं. गतिरोधकावर बसलेला हादरा आणि आपली डावाडोल झालेली मनःस्थिती मात्र विसरता येत नाही. एक अनुभव गाठीला लागतो.

आयुष्यातही असंच होतं. आपलं आयुष्य छान रूटीनमध्ये संधपणे सुरू असतं. नित्यक्रम सुरळीत चालू असतो. कधी कधी त्याच त्याच रूटीनचा कंटाळा येतो. तर कधी घडी बसलेलं हेच रूटीन हवंहवंसंही वाटू लागतं. अशा रूटीनमय आयुष्यात कधीतरी अचानक काही

घडतं... हादरे बसतात. आयुष्य थोडावेळ थांबलं की काय असं वाटायला लागतं. घडणारं कधी साधं तर कधी कल्पनेच्या पलीकडचं असतं. कधी आपलीच बदली एका कार्यालयातून दुसऱ्या कार्यालयात होते. जवळचा जीवलग मित्र

परदेशात जातो. घरातलं कोणीतरी आजारी पडतं किंवा आपल्यालाच आजारामुळं अंधरूण धरावं लागतं आणि मग मात्र आयुष्याची गती थांबल्यासारखी वाटते. आयुष्य अगदी संध गतीने चालल्यासारखं वाटतं.

कधी कधी मात्र नियतीपुढे आपलं काही चालत नाही. आयुष्यात अकल्पित घटना घडतात... दुर्दैवाचा ससेमिरा मागे लागतो. खूप काही गमवावं लागतं. कधी कधी वडिलधाऱ्यांचा... सख्या सोबत्यांचा मृत्यू डोळ्यासमोर घडतो. ते सारं सहन करण्याचं सामर्थ्य नाही असं वाटतं. आपण उन्मळून पडतो. सगळं संपल्यासारखं वाटतं. खूपदा काही

लोक अशा धक्क्यातून सावरले जात नाहीत. स्वतःभोवती दुःखाचा कोष विणून त्यात गुरफटून जातात. स्वतःभोवती दुःखाचा कोष विणून त्यात गुरफटून जातात. नैराश्य त्यांना ग्रासतं. आता मी जगून काय करू? मी कशाला

जगू? अशी त्यांची भावना होत जाते. अशावेळी दुःख होणं साहजिकच आहे आणि दुःख झालं नाही तर माणूस कसला? ज्याला आपण पाहिलं नाही... ज्याला आपण ओळखत नाही. ज्याच्याशी आपला कधीही कसलाच संबंध आला नाही अशा व्यक्तीची प्रेतयात्रा समोरून चालली. तरी आपण क्षणभर थांबतो... लांबूनच का होईना प्रेताला नमस्कार करतो... 'ईश्वर मृतात्म्याला शांती देवो' म्हणून प्रार्थना करतो... ती

व्यक्ती आपली कोणी नसली तरी क्षणभर दुःख होतंच आणि आपल्यालाही स्मशानवैराग्य येतं. सारं मिथ्या वाटू लागतं. अनोळखी व्यक्तिबद्दल इतकं दुःख वाटतं तर जवळच्या, ओळखीच्या व्यक्तीच्या जाण्याने किती दुःख होतं असेल? अर्थात दुःखाचे मोजमाप करता येत नाही... तर अशा दुःखातून काही लवकर सावरत नाहीत. नैराश्याच्या गर्तेत सापडतात. अशा लोकांना भावनिक आधार देवून दुःखातून बाहेर काढण्याची गरज असते. धीराचे... प्रेमाचे शब्द... सांत्वनाचे शब्द यामुळे हळूहळू ते दुःखातून बाहेर पडू शकतात. काहीं लोक लवकर सावरतात. घरातल्यांनाही मानसिक आधार

देतात.

सुवर्णाक्षरे

सुवर्णा जाधव, मुंबई
९८१९६२६६४७

अशाप्रकारे आयुष्यात येणाऱ्या अशा घटना वेगवेगळ्या पद्धतीने घडत असतात. काही जणांची गती थांबते... काहींची मंदावते... बऱ्याच जणांची खूप कालावधीनंतर रूंद गतीने सुरू होते... असे नियतीचे आघात वाईटच... त्यावर आपण काहीच करू शकत नाही. पण काही मानवनिर्मित गतिरोधकही उभे ठाकतात. आपण काही चांगलं करायचं म्हटलं की त्यांचा विरोध ठरलेलाच! काही वेळा तर आपले चांगले काम पूर्ण होऊच नये म्हणून त्यात अडथळे आणण्याचे काटे पेरण्याचेही काम करतात... पण चांगले ते चांगलेच. साऱ्या अडथळ्यांची शर्यत पार पाडत ते पूर्णत्वास येते... उलट विरोध झाला तर ते चांगले काम नेटाने पूर्ण करण्याची जिद्द मनात निर्माण करतात... आणि माणूस जास्त जोमाने कामाला लागतो. एक वाक्य आठवतं... 'चांगल्या रस्त्याला गतिरोधक आणि चांगल्या व्यक्तीला विरोधक असतातच! हे विरोधक ही एकप्रकारे गतिरोधकाचं काम करतात. साऱ्यांवर मात केली की परत सुरळीत रस्ता सुरू होतो... त्यावेळी वाटते की रस्त्यावर काय... किंवा जीवनात... गतिरोधक हे असतातच! मग पुढचा सरळ रस्ता आणि सोपा... वाटू लागतो.

प्रतिक्रिया

न्यायनिवाडा करण्यासाठी दरबारात चार अपराध्यांना राजासमोर आणून उभे करण्यात आले. चौघांना गुन्हा एकच चोरी! राजाने चौघांचे बारकाईने निरीक्षण केले. पहिल्या अपराध्याला समोर बोलावून राजा म्हणाला, चोरी करताना तुला शर्म कशी वाटली नाही? तुझ्याकडून ही अपेक्षा नव्हती!, एवढे बोलून त्याला काहीही शिक्षा न सुनवता राजाने त्याला जायला सांगितले. दुसऱ्या अपराध्याला भर दरबारात शिपायांकडून चार रट्टे देऊन पाठवून दिले. तिसऱ्या अपराध्याला दिवसभर कोठडीत ठेवून चाबकाने फटके मारण्याचा आदेश शिपायांना दिला. शिपाई त्याला घेऊन गेले. चौथ्या अपराध्याकडे बोट दाखवत राजा म्हणाला, "या नराधमाच्या तोंडाला काळे फासा! याला गाढवावर बसवून गावभर याची धिंड काढा!"

शिपाई त्याला घेऊन गेल्यावर प्रधानजींनी राजाला विचारले, "महाराज, या चारही जणांचा अपराध एकच असताना त्यांच्या शिक्षेत फरक का?" राजा

म्हणाला, "प्रधानजी, तुम्ही योग्य प्रश्न विचारलात, तुम्ही असं करा, आज दिवसभर या चारही लोकांवर पाळत ठेवा. त्यांना देण्यात आलेल्या शिक्षेची, त्यांच्या मनावर काय प्रतिक्रिया उमटली हे त्यांच्या कृतीवरून कळेल. उद्या सकाळी तुम्ही सविस्तर वृत्तांत याच दरबारात सांगा." प्रधानजी निघून गेले. दुसऱ्या दिवशी सकाळी ते दरबारात आले. ते काय सांगतात हे ऐकण्यास राजासह सर्व दरबारी उत्सुक होते.

प्रधानजी सांगू लागले, "महाराज, काल तुम्ही ज्या अपराध्याला नुसते बोलून पाठवून दिले होते, त्याला आपल्या कृतीचा एवढा पश्चाताप झाला की त्याने घरी जाऊन आत्महत्या केली! ज्याला चार रट्टे दिले होते, तो अपमान सहन न झाल्याने काल रात्रीच गाव सोडून गेला. ज्याला कोठडीत बंद करून चाबकाचे फटके दिले होते, तो काल घरी गेला तेव्हा कुणाशीच काही बोलला नाही. खोलीचे दार बंद करून बिछान्यावर पडून राहिला."

"आणि चौथ्याचे काय झाले?" राजाने उत्सुकतेने विचारले. प्रधानजी म्हणाले, "महाराज, चौथ्या अपराध्याला तोंडाला काळे फासले. त्याच्या गळ्यात चपलांची माळ घालून, त्याला गाढवावर बसवून संपूर्ण गावातून त्याची धिंड काढली. गावकरी त्याला शिव्या देत होते, त्याला फटके मारत होते. गावकरी निघून गेल्यावर तो घरी आला आणि बायकोला म्हणाला, अंधोळीसाठी पाणी गरम कर, मला रात्री चोरी करायला जायचंय!"

मूळ हिंदी कथा : मुन्शी प्रेमचंद

फर्ग्युसन महाविद्यालयातील मराठी विभागाची 'मायबोली' उत्साहात साजरी

पुणे, रुक्मिणी येवले

फर्ग्युसन महाविद्यालयातील दरवर्षी डिसेंबरमध्ये सांस्कृतिक महोत्सव साजरा केला जातो. विविध विभागांमध्ये सांस्कृतिक कार्यक्रम, खेळ, विविध स्पर्धा आयोजित केल्या जातात. यामध्ये यावर्षी ही मराठी विभागाचा 'मायबोली' हा सांस्कृतिक उत्सव आनंदात पार पडला.

२९ डिसेंबरला फर्ग्युसन महाविद्यालयाच्या मोठ्या आवारात विविध विभागांची भव्य प्रभात फेरी काढण्यात आली. या फेरीत विद्यार्थी

आपापल्या विभागाचे नेतृत्व करीत असतात. मराठी विभागाच्या विद्यार्थी-विद्यार्थिनींनी फेटे घालून पकवाज, वीणा, टाळ या वाद्यवृंदांच्या सहाय्याने 'मायबोली'च्या घोषणा देत उत्साहाने सहभाग घेतला.

'मायबोली' अंतर्गत २९ व ३० डिसेंबर रोजी चालता-बोलता (सामान्य ज्ञानावरील प्रश्न विचारणे), स्वरचित काव्य, प्रेमपत्र, अंताक्षरी, शब्दकोडी, उत्स्फूर्त वक्तृत्व अशा विविध स्पर्धा आयोजित केल्या होत्या. या प्रत्येक स्पर्धेतून तीन विजेते परीक्षकांकडून निवडले गेले.

३० डिसेंबरला दुपारी बक्षीस समारंभ झाला. या कार्यक्रमात प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित असलेले 'चपराक'चे संपादक, प्रकाशक घनश्याम पाटील, चित्रकार व लेखक

समीर नेलेकर यांच्या हस्ते विजयी स्पर्धकांना बक्षीस वितरण करण्यात आले. यावेळी मराठी विभागप्रमुख डॉ. सिद्धार्थ आगळे, प्रा. आनंद काटीकर, प्रा. नागनाथ बळते, प्रा. नंदा कांबळे, प्रा. रूपाली शिंदे उपस्थित होते.

यावेळी घनश्याम पाटील म्हणाले, "वाचनसंस्कृती संपत आल्याची बोंब सुरू असली तरी सध्याचे तरुण भरपूर वाचत आणि दर्जेदार लिहित आहेत त्यामुळे तरुणांचे नाव घेत

अशा अंधश्रद्धा कुणीही पसरवू नयेत. मराठीत उत्तमोत्तम आणि दर्जेदार साहित्य मोठ्या प्रमाणात येत आहे. फर्ग्युसनसारखे आंतरराष्ट्रीय स्तरावर ख्याती असणारे महाविद्यालयही त्याला अपवाद ठरू नये. सकस लिहिणाऱ्या तरुणांसाठी 'चपराक'चे व्यासपीठ कायम उपलब्ध आहे."

नेलेकर म्हणाले, "जिकणे-हारणे हा स्पर्धेचा एक भाग आहे. सहभाग घेणे महत्त्वाचे. कोणतीही कल्पना आतून स्फुरणे गरजेचे असते."

या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन स्वामीराज भीसे यांनी केले. या सर्व कार्यक्रमांचे आयोजन व नियोजन एम. ए. मराठीच्या विद्यार्थ्यांनी केले. मराठी भाषा व संस्कृतीच्या जतन, संवर्धन व प्रसार करण्याच्या विद्यार्थ्यांच्या प्रयत्नांचे सर्व बाजूंनी कौतुक झाले.

कॉलेज वार्ता

जगात जिथे जिथे मराठी भाषा बोलली जाते, मराठी भाषेत वाचन केले जाते तसेच मराठी गीत संगीत ही ऐकले जाते त्या त्या ठिकाणी मंगेश पाडगावकर हे नाव न ऐकलेला माणूस शोधूनही सापडणार नाही. वेंगुर्ला येथे दिनांक १० मार्च १९२९ रोजी जन्म घेतलेले मंगेश केशव पाडगावकर यांनी मुंबई विद्यापीठातून मराठी व संस्कृत या दोन्ही भाषा विषयातून एम. ए. केले होते. त्यानंतर काही काळ ते मुंबईच्या रुईया महाविद्यालयात भाषा विषयही शिकविला. त्यांचा धारानृत्य हा प्रथम कविता संग्रह १९५० रोजी प्रकाशित झाला. त्यानंतर जिप्सी, निंबोणीच्या झाडामागे, छोरी, शर्मिष्ठा, उत्सव, वात्रटिका, भोलानाथ इत्यादी अनेक कविता संग्रह प्रसिद्ध झाले. मंगेश पाडगावकर यांनी केलेल्या संत मीराबाई यांच्या भजनांचा अनुवाद 'मीरा' या नावानेच प्रसिद्ध आहे. १९७८ साली प्रकाशित झालेल्या त्यांच्या गाजलेल्या 'सलाम' या कवितेच्या सहा आवृत्त्या निघाल्या तसेच या कविता संग्रहाला १९८० चा साहित्य अकादमी पुरस्कार ही मिळाला तर १९९० साली प्रकाशित झालेल्या 'बोलगाणी'च्या पंधरा आवृत्त्या निघाल्या. २००१ साली 'वादळ' नावाचे तसेच २००२ साली 'ज्युलिअस सीझर' ही नाटकेही लिहिली. २००८ चा महाराष्ट्र भूषण पुरस्कार तसेच २०१३ ला पद्मभूषण पुरस्कार व त्याच वर्षीचा म. सा. प. सन्मान पुरस्कार यावर त्याचे नाव नोंदले गेले.

त्यांची खरी ओळख म्हणजे प्रतिभावंत कवी व गीतकार. मराठी भाषेतील गोडवा तसेच चपखलता याची विशेष जाणीव त्यांना होती. त्यांच्या प्रत्येक कवितेतील व

शब्दांच्या दरबारातील अग्रणी मानकरी

गीतातील सुस्पष्ट तसेच सखोल अर्थवाही शब्द याची प्रचीती देतात. भावगीत, भक्तीगीत, बालगीत अशा विविध क्षेत्रात त्यांनी आपल्या लेखणीने अमित असा ठसा उमटविला आहे. त्यांच्या प्रत्येक गाण्याचा उहापोह अथवा शब्दातील भावनिकतेचे वर्णन करावयाचे म्हटले तर एक प्रबंधच होऊ शकेल. एवढ्या विपुल तसेच शब्दार्थाने श्रीमंत अशा कविता त्याचबरोबर गीते याचे लेखन त्यांनी करून ठेवले आहे. त्यांच्या कवितेतील तसेच गीतांतील शब्द इतके चपखल अर्थाचे असतात की त्याजागी समानार्थी शब्द वापरला तर त्या कवितेचा तसेच गीताचा बाजच बिघडण्याची शक्यता असते. त्यांचे शब्दांवरील प्रभुत्व हे खरोखरीच वादातीत आहे. त्यांच्या सगळ्याच कविता संग्राह्य तर आहेतच पण नवकवींना दीपस्तंभासारख्या दिशादर्शक तसेच मार्गदर्शकही आहेत. प्रतिथयश गायक गायिका तसेच संगीतकार यांनी मंगेश पाडगावकर यांच्या गीतांतील उत्कट तसेच हळुवार व मुग्ध भाव रसिकांपर्यंत पोहोचवून त्यांच्या कानाची तृप्ती केली. त्यांचे शब्दच इतके तंतोतंत व भावनोत्कट आहेत की त्या कवितेतील अथवा

गीतांमधील भावना आपल्या मनाला भिडून राहते. अवीट अशा भावशब्दांनी ओथंबलेल्या त्यांच्या कविता व गाणी म्हणजे रसिकांना मेजवानीच. मनातील भावनेला शब्दाच्या माध्यमातून रसिकांपर्यंत पोहोचवण्याची शब्दविशेषता हे त्यांचे बलस्थान होते. निसर्ग तसेच प्रेमभावना या क्षेत्रात त्यांच्या लेखणीतून उतरलेल्या अत्युच्च्य कोटीच्या प्रतिभासंपन्न कविता व गीते रसिकांच्या ओठी आपोआप स्थानापन्न झाल्या आहेत. सोपे पण भावविह्वल शब्द ही त्यांची हातोटी होती. त्यामुळे त्यांची गाणी सोप्या पण ओघवत्या शब्दांची माळ वाटते. मंगेश पाडगावकर यांच्या कविता व गीते अजरामर होण्यामागील खरे कारण म्हणजे त्यांनी योजलेल्या शब्दातील भावनेचा ओलावा. शब्द सृष्टीत त्यांनी स्वतःचे असे वेगळे स्थान निर्माण केले. त्यांच्या प्रत्येक गीतातून व कवितेतून त्यांनी शब्द चातुर्याचे दर्शन घडविले आहे. तरल हळुवार मुग्ध भावना शब्दांकित करून रसिकाला त्या भावनांच्या अनुभूतीची जाणीव करून देणारा ज्येष्ठ कवी असे वर्णन मंगेश पाडगावकर यांचे केले तर ते जास्त उचित ठरेल. त्यांनी

लिहिलेल्या असंख्य कविता व गीते यांनी जनमानसावर गरुड केले आहे. प्रेम म्हणजे प्रेम असते, आयुष्य खूप सुंदर आहे, याचं असे का होतं कळत नाही, सलाम सबको सलाम, मी कुठे म्हणालो परी मिळावी, तू असतीस तर, सांगा कसं जगायचं इत्यादी कवितांनी कधी कधी हसविले तर कधी अंतर्मुख होऊन विचार करण्यास भाग पाडले. भातुकलीच्या खेळामधली राजा आणि राणी, अखेरचे येतील माझ्या, डोळे कश्यासाठी, या जन्मावर, मान वेळवुनी, सांग सांग भोलानाथ, श्रावणात घन निळा, जपून चाल पोरी जपून चाल, जेव्हा तिची नि माझी, जेव्हा तुझ्या बटांना, डोळ्यात सांजवेळी, डोळ्यांमधले आसू पुसती, तुझे गीत गाण्यासाठी, दिल्या घेतल्या वचनांची, दिवस तुझे हे फुलायचे, धुके दाटलेले, भेट तुझी माझी, सर्व सर्व विसरू दे, शुक्रतारा मंद वर, शब्दावाचून कळले सारे, मी चंचल होऊनी आले, सावर रे सावर रे, शब्द शब्द जपून ठेव, भावभोळ्या भक्तीची, पाण्याहून सांजवेळी, पहिलीच भेट झाली, असा बेभान हा वारा, जाहल्या काही चुका, अशी पाखरे येती इत्यादी अनेक गाण्यांनी त्यांनी रसिकांचे भावविश्व समृद्ध केले. ही गीते ऐकतांना मंगेश पाडगावकर यांच्या शब्दातील जादू प्रकर्षाने जाणवते. चालताना मंगेश पाडगावकर यांच्या गाण्यांची लंकेर जरी कानी पडली तरी पाय थबकतात व कान त्या सुरावटीचा मागोवा घेतात.

शब्दांच्या दरबारातील अग्रणी मानकऱ्याला आम्हा रसिकांचा मनाचा मुजरा.

□ **मिर्लिंद कल्याणकर**
नेरुळ नवी मुंबई
९८१९१५५३१८

केली पण प्रीती

अखेरचे येतील माझ्या हेच शब्द ओठी लावून चुका असतील केल्या, केली पण प्रीती

इथे झुक होण्याआधी, संपते कहाणी साक्षीला केवळ उरते, डोळ्यांतील पाणी जखम उशी होते ज्यांच्या, तेच गीत गाती

सर्व बंध तोडूनी जेव्हा नदी धुंद धावे मीलन वा मरण पुढे, हे तिला नसे ठावे एकदाच आभाळाला अशी भिडे माती

गंध दूर ज्याचा, आणिक जवळ मात्र काटे असे फुल प्रीती म्हणजे कधी हाय वाटे तशी गंध धुंडीत धावे जीव तुझ्यासाठी

आर्त गीत आले जव हे कधी तुझ्या कानी गूज अंतरीचे कथिले तुला ह्या स्वरानी डोळ्यांतून माझ्यासाठी लाव दोन ज्योती.

महाकवीला आदरांजली

या जन्मावर, या जगण्यावर शतदा प्रेम करावे

चंचल वारा, या जलधारा, भिजली काळी माती
हिरवेहिरवे प्राण तशी ही रुजून आली पाती
फुले लाजरी बघुन कुणाचे हळवे ओठ स्मरावे

रंगांचा उघडुनिया पंखा सांज कुणी ही केली?
काळोखाच्या दारावरती नक्षत्रांच्या वेळी
सहा ऋतूंचे सहा सोहळे, येथे भान हरावे

वाळाच्या चिमण्या ओठांतून हाक बोबडी येते
वेळीवरती प्रेम प्रियेचे जन्म फुलांनी घेते
नदिक्या काठी सजणासाठी गाणे गात झुंरावे

या ओठांनी चुंबुन घेइन हजावदा ही माती
अनंत मरणे झेलुन घ्यावी इथल्या जगण्यासाठी
इथल्या पिंपळपानावरती अवघे विश्व तरावे

तू असतीस तर

तू असतीस तर झाले असते सखे उन्हाचे गोड चांदणे मोहरले असते मौनातून एक दिवाने नवथर गाणे

बकुळुच्या फुलापरी नाजुक फुलले असते गंधाने क्षण आणि रंगांनी केले असते क्षितिजावर खिन्न वितेपण

पसरली असती छायांनी चरणातली मृदूशामल मखमल आणि शुक्रांनी केले असते स्वागत अपुले हसून मिशिकल

तू असतीस तर झाले असते आहे त्याहुन हे जग सुंदर चांदण्यात विरघळले असते गगन धरेतील धुसर अंतर

तुम्हीच ठरवा!

सांगा कसं जगायचं?
कण्हत कण्हत की गाणं म्हणत
तुम्हीच ठरवा!

डोळे भरून तुमची आठवण कोणीतरी काढतंच ना?
ऊन ऊन दोन घास तुमच्यासाठी वाढतंच ना?
शाप देत बसायचं की दुवा देत हसायचं तुम्हीच ठरवा!

काळ्याकुड काळोखात जेव्हा काही दिसत नसतं तुमच्यासाठी कोणीतरी दिवा घेऊन ऊभं असतं काळोखात कुढायचं की प्रकाशात उडायचं तुम्हीच ठरवा!

पायात काटे कतून बसतात हे अगदी खरं असतं, आणि फुलं फुलून येतात हे काय खरं नसतं?
काट्यांसारखं सलायचं की फुलांसारखं फुलायचं तुम्हीच ठरवा!

पेला अर्धा सरला आहे असं सुद्धा म्हणता येतं पेला अर्धा भरला आहे असं सुद्धा म्हणता येतं सरला आहे म्हणायचं की भरला आहे म्हणायचं तुम्हीच ठरवा!

सांगा कसं जगायचं?
कण्हत कण्हत की गाणं म्हणत
तुम्हीच ठरवा!

अपंग

एक दरिद्री माणूस कडक उन्हात चालला होता. जेव्हा तळपायाला चटके बसायला लागले तेव्हा स्वतःच्या नशिबाला शिव्या देत तो झाडाच्या कडेला गेला. तिथे दुसरा माणूस बसला होता. त्याने विचारले, "का हो नशिबाला शिव्या देता?" तेव्हा पहिला म्हणाला, "साध्या चपला सुद्धा मी घेऊ शकत नाही." दुसरा हसून म्हणाला, "चपला घेता येत नाहीत म्हणून तुम्ही नशिबाला दोष देता... चपला घालायला निदान तुम्हाला पाय तरी आहेत. मला पायच नाहीत, मी कोणाला दोष देऊ?" पहिल्याला लाज वाटली. तो म्हणाला, "तुमचं बरोबर आहे. तुम्ही अपंग नाही... अपंग मी आहे. बुद्धीने अपंग..."

मुकबधीर विद्यालयाच्या वक्तृत्व स्पर्धेला जाण्याचा योग आला होता... ती मुलं बोलण्याचा प्रयत्न करीत होती. माझाच उर अभिमानानं भरून आला... केवढा आत्मविश्वास दिसत होता त्यांच्या चेहऱ्यावर... खरं तर आमचे सगळे

अवयव शाबूत असताना आम्ही काहीच करत नाही हेच आमचं अपंगत्व आहे आणि अपंगत्वावर मात करून ती मुलं आमच्या पुढे जात आहेत... खरोखरीच धन्य ते शिक्षक आणि त्या संस्था...

पायानं अधू असलेली मंडळी नुसती चालतातच असं नाही तर ती पळतात, पोहोतात, नाचतातदेखील. दोन्ही डोळ्यांनी अंध असणारी ऐंशी मुलं रंगमंचावर लिलया वावरतात. नाटकात काम करतात. हार्मोनियम वाजवतात, गातात, हसतात, खेळतात. दोन्ही हात नसलेला चित्रकार पायाच्या सहाय्याने उत्कृष्ट चित्र काढतो. हे सगळं कपोलकल्पित नाही, खोटं नाही. आम्ही वर्तमानपत्रातून त्यांचे फोटो पाहिलेत. दूरचित्रवाणीवर सर्वांना पाहीलंय... अगदी आपल्या गावातल्या शाळेतही अशी हुशार मुलं आहेत आणि आम्ही धडधाकट माणसं एकमेकांशी वैर धरण्यात धन्यता मानतो. एकमेकांशी भांडतो. खुनशीपणानं वागतो. दुसऱ्याला खाली खेचण्याचा प्रयत्न करतो. अपमान करण्याचा प्रयत्न करतो... कशासाठी? मग अपंग कोण ते की आम्ही?

माझी वहीनी पुण्याच्या एका अशा शाळेत शिक्षिका आहे. ती मुले सहलीला म्हणून औरंगाबादला गेली होती तेव्हा नगर मुक्कामी थांबून आमच्याघरी चहा फराळ त्यांनी घेतला होता. त्या वेळी त्यांची शिस्त पाहून आम्ही चक्रावलो. शंभर दोनशे मुलं गडबड गोंधळ न करता एका रांगेत बसमधून उतरली, घरासमोरच्या मोकळ्या जागेत रांगेत बसली आणि चहा फराळ होताच त्याच शिस्तीने गाडीत जाऊन बसली. आमची मुलं सहलीला परगावी गेल्यावर अशी वागतात का?

आम्ही ज्यांना अपंग म्हणतो ती मुलं कोणत्या क्षेत्रात नाहीत तुम्ही सांगा. गायन, वादन, लेखन, नाट्य, नृत्य, टेलीफोन बूथ, टंकलेखन, कॉम्प्युटर... कुठलंही क्षेत्र घ्या त्यात ही मंडळी आहेत. नुसतीच आहेत असं नाही तर यशस्वीरित्या काम करीत आहेत आणि ते स्पष्ट सांगतात, "आम्हाला तुमची दया नको. आम्ही समर्थ आहोत... फक्त आमची किव करू नका. आम्हाला तुमच्या बरोबरीनं वागवा..." मग अपंग कोण?

आज प्रत्येक क्षेत्रातली अस्वस्थता पाहून मन विषण्ण होतं. माणूस माणसाला खायला बघतोय. प्रेम, आपुलकी संपते की काय? आम्हाला सगळ्या माणसांचीच भीती वाटायला लागली. सगळ्यांच मानसिक अपंगत्व दूर करणार कोण? केवळ शिक्षणाने हे अपंगत्व दूर होणार नाही. समाजाला लागलेली वाळवी वेळीच दूर झाली नाही तर सारा समाजच पोखरला जाईल.

खरंतर आपण त्यांना आर्थिक मदत वगैरे करून कणव दाखवण्याचं काहीच कारण नाही पण आपण आपले डोळे, किडनी सारखे अवयव त्यांना देऊ शकतो हीच खरी मदत होऊ शकेल. त्याहीपेक्षा त्यांचं अपंगत्व कमी करण्यापेक्षा आपल्यातलं अपंगत्व दूर करणं जास्त महत्त्वाचं आहे. जातीजातीच्या, धर्माधर्माच्या कुबड्या घेऊन आम्ही वावरतो आणि नसताना अपंगत्व स्वीकारतो. काही गोष्टी दिसूनही आंधळ्याचं सोंग घेतो. काही ऐकू येऊनही बहीऱ्याचं सोंग घेतो. एखाद्या बदल गंमत म्हणून चेष्टा करतानाच उगाचच खोट्या अफवा पिकवतो. हे आमच्या मानसिक कमकुवततेच लक्षण आहे. ते अपंगत्व ज्यादिवशी दूर होईल तो खरा सुदिन... स्वार्थीपणा हे ही अपंगत्वच... स्वार्थीमुळे शत्रू मित्र आणि मित्र शत्रू बनतात!

श. ६५१२००
सदानंद भणगे, नगर
९८९०६२५८८०

सलाम नाना!

कमालीची उत्सुकता लागून राहिलेला 'नटसम्राट' चित्रपट प्रदर्शित झाला आहे. मूळ चित्रपट नाट्यकृतीवर आधारलेला असल्याने यामध्ये संवादाला अधिक महत्त्व आहे. विशेषतः या चित्रपटातील मुख्यसूत्र शोकांतिका नटाची की वृद्धाची? हा प्रश्न उपस्थित होतो. शोकात्म नायकाची भूमिका केलेला नाना पाटेकर हा धीरोदात्त नायकाप्रमाणे दिसला. विशेषतः मराठी चित्रपटसृष्टीच्या इतिहासात ही अजरामर कलाकृती आणि भूमिका चिरकाल स्मरणात राहणार आहे. त्यामुळे नानाला सलाम ठोकले पाहिजे.

वि. वा. शिरवाडकर यांनी निर्माण केलेल्या 'नटसम्राट'चा मूलाधार शेक्सपिअरच्या 'किंगलियर' नाटकाचा आहे. सत्तरच्या दशकातील हे नाटक आजही मराठी रसिकांचा ठाव घेते. डॉ. श्रीराम लागू दत्ता भट या रंगकर्मींनी हे नाटक एका उंचीवर नेऊन ठेवले. सतीष दुभाषी, चंद्रकांत गोखले आणि यशवंत गोखले, मधुसूदन कोल्हटकर, प्रभाकर पणशीकर, राजा गोसावी, लक्ष्मण देशपांडे, उपेंद्र भट यांनी हे नाटक करण्याचा प्रयत्न केला होता. व्यावसायिकदृष्ट्या हे नाटक यशस्वी झाले शिवाय नटसम्राट गणपतराव बेलवलकर या व्यक्तित्तरंखेला नवा आयाम प्राप्त झाला. वृद्ध नायकाची होणारी होरपळ आणि परवड दिग्दर्शक महेश मांजरेकर यांनी 'नटसम्राट' या अभिजात कलाकृतीचे प्रतिबिंब चित्रपटाद्वारे दाखवून शिरवाडकरांना आणखीन जिवंत करण्याचा प्रयत्न केला आहे. मूळ नाटकातील आप्पा, नंदा, नलू, शारदा, सुधाकर, कळवणकर, सुहास या पात्रांच्या नावात बदल करण्यात आला आहे. चित्रपटाचे संपूर्ण कथानक गणपतराव बेलवलकर यांच्यावर आधारित असल्याने, नाना पाटेकर यांनी या भूमिकेला संपूर्ण न्याय दिला आहे.

हा संपूर्ण चित्रपट वेगवेगळ्या सौंदर्याने नटला आहे. शिरवाडकरांच्या भाषेचा कणा नादमय आहे. प्रसंगानुसार, तिडिकीनुसार, वैतागानुसार, क्रोधानुसार, वेदनेनुसार, आनंदाने, तर दुःखाचे उद्गार उमटतात. त्यामुळे हा संपूर्ण चित्रपट रसिकांना अस्वस्थ करून जातो. चित्रपटात नानाच्या तोंडून निघणारे वाक्य पहा ना; 'सफल आणि समाधानी म्हातारपण म्हणजे गुलाबकावलीचं फूल. मला मिळालं आहे ते.', 'बेलवलकर नट म्हणून संपला. आता फक्त बाप म्हणून उरला आहे. आपली पोरं चांगली आहेत', 'सरकार आपलं म्हातारपण वाईट आहे. वय झालेली म्हातारी माणसं म्हणजे पिशाचच असतात. माणसं वाईट नसली तरी म्हातारपण वाईट असतं. दोष तुमचा नसेल, तुमच्या वयाचाही असेल. रागवायचं नाही? पृथ्वीवर गाफीलपणानं हिंडणाऱ्या परमेश्वराच्या पाठीत सुरा खुपसून त्याचा खून करू पाहणारी माणसं समोर वावरत असताना रागवायचं नाही?', 'मी पैसे चोरले? सरकार, तिला माहीत आहे, माझ्या क्रोडाला पाय नाहीत, हात नाहीत, लुळापांगळा आहे तो; वडाऱ्यांनी अर्धवट चिरलेल्या डुकराचं धड नुसतं. गटरात तडफडणारं. मी पैसे चोरले? नाही. सरकार, मी रागवणार नाही. काय उपयोग आहे त्याचा? मी रागवणार नाही पण तुम्हाला सांगून ठेवतो, मी रडणारही नाही. डोळ्यात आसवं जमायला लागली तर खिळे मारून डोळ्यांच्या खाचा करीन संभाजीसारखा पण तुझ्यासारख्या आईसमोर रडणार नाही. मी पैसे चोरले? मी चोरले?'

वरील संवादातून एका अभागी नटाची, म्हाताऱ्याची दिनवाणी कहाणी लक्षात येते. नानांनी आपल्या

अभिनय कुशलतेने हा संवाद अधिक जिवंत केले आहे. बेलवलकरांचा एकमेव आधार आहे तो सरकारचा. सरकार म्हणजे कावेरी. गणपतराव जोश्यांनी त्यांना शाबासकी दिली. खाडीलकर-गडकऱ्यांनी त्यांच्या पाठीवरून हात फिरवला, टिळकांच्या आशीर्वादाचा त्यांना स्पर्शलाभ झाला आणि आपल्या मातीच्या देहाचे सोने झाल्याची जाणीव अंतरात जोपाशीत ते जगू लागले. रसिकांचे अपार प्रेम त्यांच्या वाट्याला आले, 'नटसम्राट'ही पदवी देऊन त्यांनी त्यांचा गौरव केला. त्यातून त्यांना संतोषाच्या जहागिरीचा लाभ झाला. पुढे नटसम्राटाचा मुकूट उतरून ठेवल्यानंतर मुले, सून, लेक एक वृद्ध म्हातारा, सासरा अशी वागणूक देतात. ठमी, विठोबा, सरकार आणि राजा ही आपुलकीची वाटतात. त्यामुळे हा चित्रपट एका शोकात्मतेच्या उंचीवर नेऊन पोहोचतो. विशेषतः डॉ. श्रीराम लागू यांनी बेलवलकराची जी भूमिका केली होती. त्याही पुढे जाऊन या नटाला नानांनी वेगळ्या उंचीवर नेऊन ठेवले आहे. हा चित्रपट पाहताना रसिकांना कुठेही कंटाळा येत नाही. लागूची भूमिका थोडी कंटाळावाणी वाटते पण नाना तसा वाटला नाही. मुळात नाना हा मराठी रंगभूमीवरील गद्य नटाच्या परंपरेतील शिलेदार नट आहे. ज्यांनी नानाला 'आला अडाण्याचा गाडा', 'पाहिजे जातीचे', 'हमिदाबाईची कोठी', 'महासागर', 'तनमाजोरी', 'पुरुष', 'भाऊ मुरराव' या नाटकात पाहिले आहे. त्यांना नाना हा उत्तम रंगकर्मी आहे. याची जाणीव झाली असणार. नानाच्या अभिनयकुशलतेचे गुणगान गाताना नाट्यसमीक्षक वि. भा. देशपांडे एके ठिकाणी म्हणतात. त्याच्या कारकीर्दीकडे बघताना असं वाटतं की त्यांचं सामर्थ्य कशात आहे? किंवा त्याचं बलस्थान कशात आहे याचा विचार केला तर, नानाचा जो स्वर आहे तो स्वर खर्जात लावण्याची जी पद्धती आहे. ते त्याचं बलस्थान आहे; पण असा खर्जातला स्वर, खालच्या पट्टीतलं बोलणारे नट असू शकतात असं नाही. त्याच्याच बरोबरीनं संध लयीनं, सहजतेनं बोलणं हे नानाच्या अभिनयातील बलस्थान आहे. अनेक वेळा लोकांच्या हे लक्षात येत नाही की हे कशामुळं आपल्याला आवडतं? कारण नाना कधीही अभिनय करत नाही असं मला वाटतं. नाना भूमिका जगतो. मी पारंपरिक अर्थानं म्हणत नाही की त्या त्या वेळेला नाना ती ती भूमिका होतो. ती ती भूमिका होणं यातच नटाचं श्रेष्ठपण, विश्वासाहता सामावलेली असते. व्यवसायात आल्यानंतर अरविंद देशपांडे, सुलभा देशपांडे, विजया मेहता या सर्वांच्या हाताखाली त्यानं जे काम केलंय, त्यातून नानाचं नाटकीय व्यक्तिमत्त्व घडलंय असं मला वाटतं. त्याचे जन्मजात अभिनय गुण तर आहेतच. मला नेहमी असं वाटतं की या मोठ्या कलावंतांना, त्यांच्या आयुष्याच्या वळणावर जर चांगली माणसं भेटत गेली तर चांगल घडणं होत असतं. तसं नानाच्या बाबतीमध्ये आविष्कार या संस्थेचं फार मोठं योगदान आहे. यातून नाना एक नट म्हणून उभा राहिला. ही सर्व नाटकाची कारकीर्द त्याला पुढं चित्रपटासाठी उपयोगी पडली आहे. नाना कितीही मोठा झाला तरी मूळचा रंगभूमीचा माणूस आहे. यावरून नानाच्या अभिनयातील बलस्थान लक्षात येते. या चित्रपटात विक्रम गोखले, मेधा महेश मांजरेकर, मृण्मयी देशपांडे, सुनिल बर्वे यांनी केलेले काम खूप सुंदर जाणारे आहे.

□ विक्रास पांढरे
९९७०४५२७६७